

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών- Τμήμα
Κοινωνικής Πολιτικής

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα: Κοινωνική Πολιτική: Μέθοδοι και
Εφαρμογές

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία: Η Έννοια της Πλανόδιας
Εργασίας στην Περίπτωση των Μεταναστών που Ζουν στην Ελλάδα και
η Σύνδεση της με τον Επαγγελματικό Προσδιορισμό

Φοιτητής: Κοτζάι Αντιλιάν

Τριμελής Επιτροπή: Ψημμένος Ιορδάνης, Καθηγητής Παντείου
Πανεπιστημίου (επιβλέπων)

Γράβαρης Διονύσιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κουζής Ιωάννης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

AM: 5116M013

Αθήνα 2018

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1 ^ο : Νεωτερικότητα και Πλανόδια Εργασία.....	7
Κεφάλαιο 2 ^ο : Πλανόδιοι Εργαζόμενοι και οι Καθημερινές τους Συνήθειες.....	16
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Ελληνική Περίπτωση.....	21
Κεφάλαιο 4 ^ο : Όροι Διαβίωσης Αλβανών Μεταναστών.....	25
Κεφάλαιο 5 ^ο : Ένσωμάτωση και Επιστροφή στο Περιθώριο.....	31
Κεφάλαιο 6 ^ο : Μεθοδολογία- Σχεδιασμός Έρευνας.....	33
Κεφάλαιο 7 ^ο : Συνεντεύξεις.....	37
Συμπεράσματα.....	45

Βιβλιογραφία

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με το φαινόμενο της πλανόδιας εργασίας. Η παραδοχή που κάνει είναι πως οι πλανόδιοι είναι μια κατηγορία εργαζομένων οι οποίοι κινούνται στα όρια της οργανωμένης κοινωνίας. Πρόκειται για ανθρώπους αόρατους κοινωνικά, φτωχούς οικονομικά, αθέατους πολιτικά. Η πλανόδια εργασία ενέχει την έννοια της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας για το παρόν και το μέλλον συμπυκνώνοντας στο υποκείμενο την «κοινωνία της διακινδύνευσης».

Σε αυτό το πλαίσιο σκοπός μας εδώ είναι να ερευνήσουμε θεωρητικά αλλά και πρακτικά την συνείδηση που διαμορφώνουν οι μετανάστες, οι οποίοι είναι από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα πλανόδιων εργαζόμενων. Πιο συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν τρεις συνεντεύξεις σε μετανάστες αλβανικής καταγωγής, οι οποίοι ζουν στην Ελλάδα πάνω από είκοσι χρόνια. Χαρακτηριστικά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η επιλογή του δείγματος έγινε με την λογική ότι οι τρεις μετανάστες πληρούν τις προϋποθέσεις του ερευνητικού ερωτήματος, το οποίο είναι να αναζητηθούν άνθρωποι οι οποίοι ξεκίνησαν την επαγγελματική τους δραστηριότητα ως πλανόδιοι, αλλά σε κάποιο στάδιο της ζωής τους βρήκαν κάποιο σταθερό επαγγελματικό προσδιορισμό, ο οποίος όμως λόγω της κρίσης «κατέρρευσε», με αποτέλεσμα οι συνεντευξιζόμενοι να υποπέσουν ξανά στην πλανόδια εργασία. Έχει μεγάλη σημασία να τονίσουμε ότι οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στην πλατεία Ομονοίας, καθώς θα δοθεί μεγάλη έμφαση στην σύνδεση πλανόδιας εργασίας και του χώρου (πλατεία), ως πεδίου εκδίπλωσης των κοινωνικών σχέσεων και συγκρότησης των υποκειμένων. Χαρακτηριστικά, η μελέτη που θα κάνουμε στην συγκεκριμένη εργασία αφορά την διαδικασία συγκρότησης ταυτοτήτων στους μετανάστες, η οποία επιτελείται στην κεντρική πλατεία της κοινότητας.

Επεξηγηματικότερα, τις τελευταίες δεκαετίες και μετά την κατάρρευση του περίφημου ανατολικού μπλοκ, χιλιάδες μετανάστες, κυρίως από χώρες των Βαλκανίων και δη της Αλβανίας, ήρθαν στην Ελλάδα, ώστε να φτιάξουν ένα πιο ευοίωνο μέλλον για τους ίδιους αλλά και τις οικογένειές τους. Η έλευση χιλιάδων μεταναστών επέφερε τεράστιες αλλαγές στις κοινότητες, καθώς η ανάδυση της πολυπολιτισμικότητας και οι διαφορετικοί κώδικες επικοινωνίας των μεταναστών

αποτελούσε μία πρωτόγνωρη διαδικασία. Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι διαφορετικές κοινωνικές και πολιτιστικές πρακτικές εκφράστηκαν στον δημόσιο χώρο, και δη στην κεντρική πλατεία της εκάστοτε κοινότητας. Η πλατεία είναι ο χώρος όπου οροθετούνται και οριοθετούνται ταυτότητες για τους μετανάστες, καθώς από την μία είναι ένας χώρος ελευθερίας αλλά από την άλλη είναι ένα πεδίο ανάδειξης αδήριτων αναγκαιοτήτων. Το προαναφερθέν διαφαίνεται από τα δίπολα που δημιουργούνται στην κεντρική πλατεία: ένταξη/αποκλεισμός, κανονικό/αποκλίνων, ντόπιος/ξένος κ.α. Όλες οι προαναφερθείσες αντιθέσεις και αντιφάσεις διαποτίζονται όπως είπαμε από την αναγκαιότητα της υλικής αναπαραγωγής και της επιβίωσης, που στην περίπτωση των μεταναστών αποτυπώνεται με γλαφυρό τρόπο στη έννοια της πλανόδιας εργασίας.

Εισαγωγή

Κάποτε ο Νόαμ Τσόμσκι είχε πει ότι: «όσο πιο πολύ μεγαλώνει η κυρίαρχη εξουσία τον φόβο για τα ναρκωτικά, το έγκλημα και τους μετανάστες, τόσο περισσότερο ελέγχει τους ανθρώπους». Η προαναφερθείσα φράση θα μπορούσε να είναι η σκοτεινή επιγραφή που συμπυκνώνει με ενάργεια όλη την μεταναστευτική πολιτική του ελληνικού κράτους από την δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα, όπου οι μετανάστες έμεναν συστηματικά στο κοινωνικό περιθώριο, βορρά στην εκμετάλλευση των εργοδοτών χωρίς κανένα δικαίωμα αντίστασης.

Πιο συγκεκριμένα, πριν διεισδύσουμε στο κεντρικό θέμα της εργασίας αλλά και της διαχείρισης του κράτους προς τις μεταναστευτικές ροές, αξίζει να γίνει μία συνοπτική αναφορά στο φαινόμενο της μετανάστευσης, που τα τελευταία χρόνια γιγαντώνεται ολοένα και περισσότερο σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου. Τις τελευταίες δεκαετίες ζούμε σε έναν κόσμο όπου ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας ρευστοποιείται με τάχιστους ρυθμούς, καθώς η οικονομική παγκοσμιοποίηση και η διεθνοποίηση του κεφαλαίου έχουν επιφέρει τεράστιες

αλλαγές σε όλες τις χώρες, εάν και με διαφορετικά επίπεδα έντασης. Τα προαναφερθέντα σε συνδυασμό με την φτωχοποίηση ολόκληρων πληθυσμών, τους πολέμους σε διάφορες γωνίες του πλανήτη μας (π.χ Μέση Ανατολή) αλλά και την κατάρρευση των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού», εντείνουν το φαινόμενο της μετανάστευσης, καθώς ολόκληροι πληθυσμοί μετακινούνται στην προσπάθεια τους για την εύρεση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.

Όμως οι μετακινήσεις πληθυσμών δεν είναι κάτι πρωτόγνωρο στην ανθρώπινη ιστορία, καθώς πριν ακόμη οι άνθρωποι συγκροτήσουν οργανωμένες κοινωνίες μετακινούνταν κατά νομάδες για να βρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Μόνο που οι αιτίες σε αυτή την εποχή της ανθρώπινης ιστορίας ήταν η σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, καθώς έπρεπε να βρουν τις φυσικές προϋποθέσεις για την επιβίωση (ευφορία εδαφών, κατάλληλο κλίμα κ.α). Όμως, ακόμη και όταν συγκροτήθηκαν ανθρώπινες κοινωνίες με συγκεκριμένους κανόνες σε σταθερό χωρικό περιβάλλον, οι άνθρωποι συνέχιζαν να μετακινούνται, με την ποιοτική διαφορά να έγκειται στο γεγονός ότι οι μετακινήσεις γίνονται πλέον για κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς λόγους. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και στην αρχαιοελληνική γραμματολογία και δη στα ομηρικά έργα (Οδύσσεια, Ιλιάδα) ανιχνεύεται η έννοια του ξένου και της φιλοξενίας, ως εκείνου που έρχεται από διαφορετικό μέρος και κουβαλάει διαφορετικά ήθη και έθιμα¹. Η τραγική ειρωνεία της ιστορίας είναι ότι ενώ τότε ο Ξένος Ζεύς ήταν ο προστάτης των ξένων, και σύμφωνα με τους μύθους της εποχής η φιλοξενία θεωρούνταν πράξη αρετής, στην σύγχρονη Ελλάδα ο Ξένος Ζεύς μέχρι πριν λίγα χρόνια ως τμήμα της ελληνικής αστυνομίας ακολουθούσε επιχειρήσεις «σκούπας» κατά των μεταναστών, με σκοπό την ταχύτατη απέλαση τους και την επιστροφή των μεταναστών στις άθλιες συνθήκες των χωρών προέλευσης τους.

Εκτός όμως από τις αρχαίες κοινωνίες, οι μετακινήσεις πληθυσμών υπήρχαν και στην περίοδο των μεγάλων αυτοκρατοριών, καθώς ακόμη και η τεράστια σε γεωγραφικό εύρος Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατέρρευσε, λόγω των μεγάλων κυμάτων μετανάστευσης από διάφορες φυλές, όπως οι Ούννοι, οι Φράγκοι και οι Οστρογότθοι, αλλά και από τις αντιφάσεις του τότε κοινωνικοπολιτικού συστήματος. Με την έλευση της νεωτερικότητας και την βιομηχανική επανάσταση υπήρξε μία ποιοτική

¹ Όμηρος «Οδύσσεια», μτφς. Θ. Κακρίδης, Ν. Καζαντζάκης, Εστία, Αθήνα 2011 Ραψ. α´ στ.127-161, Ραψ α´ στ.174-353, Ραψ ε´ στ. 99-105

μεταβολή στο φαινόμενο της μετανάστευσης, καθώς υπήρξε μία ραγδαία ανάπτυξη του πληθυσμού, με αποτέλεσμα οι μεταναστευτικές ροές να λαμβάνουν μαζικά χαρακτηριστικά. Πλέον, με την επικράτηση του καπιταλισμού, η μετανάστευση είτε εσωτερική είτε εξωτερική είναι ένα από τα εργαλεία όπου χρησιμοποιούν οι εργοδότες για να μειώσουν το κόστος εργασίας. Και η πιο κατάλληλη στιγμή για την θεμελίωση της εκμετάλλευσης είναι η περίοδος των γενικευμένων κρίσεων, όπου η αναγκαιότητα των μεταναστών για την εξασφάλιση των όρων διαβίωσης, τους καθιστά μια ευάλωτη κοινωνικά ομάδα όπου γίνεται αντικείμενο σκληρής εκμετάλλευσης.

Κεφάλαιο 1^ο: Νεωτερικότητα και Πλανόδια Εργασία

Για να ανιχνεύσουμε σε βάθος τους ιστορικούς όρους γέννησης της πλανόδιας εργασίας αλλά και την σύνδεση της με την μετανάστευση θα πρέπει να ασχοληθούμε με έργα που έχουν επεξεργαστεί με συστηματικότητα τα ιδιάζοντα στοιχεία που έφερε στην ιστορία της ανθρωπότητας η επικράτηση του καπιταλισμού. Στα πλαίσια αυτά, η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία είναι από τα σπουδαιότερα βιβλία στην ιστορία της νεωτερικότητας, καθώς αναλύει με εμβριθή τρόπο τις ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες θεμελιώνεται ο καπιταλισμός στην βικτωριανή Αγγλία. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από την ανάδυση της βιομηχανικής επανάστασης ο Ένγκελς παρατηρεί ότι δημιουργείται μία τάξη η οποία έχει κάποιες ιδιαιτερότητες ως προς την συγκρότηση της, η εργατική τάξη. Σε αυτά τα πλαίσια ο στοχαστής δεν ερευνά απλά την κατάσταση των εργαζόμενων τάξεων, αλλά μελετά την ανάδυση του βιομηχανικού καπιταλισμού, των κοινωνικών συνεπειών της βιομηχανοποίησης και τις πολιτικές και κοινωνικές αποτυπώσεις στην νέα εποχή που γεννιέται στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Ένα βασικό στοιχείο που παρατηρεί ο Ένγκελς είναι ότι από κοινωνική άποψη οι μετασχηματισμοί που επιτελούνται στην διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης καταλήγουν σε μία γιγαντιαία πορεία πόλωσης και συγκέντρωσης, με κύρια τάση τη δημιουργία μίας αστικής τάξης από κεφαλαιούχους, όλο και πιο περιορισμένης σε αριθμό, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται το προλεταριάτο που έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.² Πιο συγκεκριμένα, ο Ένγκελς ενδιαφέρεται για τις συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης, ώστε να δει την κοινωνική της διαμόρφωση. Από την έρευνα του διαφαίνεται εξ' αρχής ότι οι εργάτες αποτελούν αντικείμενο μίας ασύστολης

² Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ.Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997, σελ. 13

εκμετάλλευσης, καθώς είναι καταδικασμένοι στην πείνα, ζουν σε τρώγλες και είναι σε μία συνεχή αβεβαιότητα.³

Η αστική τάξη θεωρεί κατά τον Ένγκελς του ανθρώπους ως αντικείμενα, σαν εργασία και παραγωγικό χέρι, με αποτέλεσμα να επέρχεται η εξαθλίωση στην καθημερινότητα των εργατών. Η περιθωριοποίηση των εργατών από οποιοδήποτε δικαίωμα γεννάει παρεκκλίνουσες για τα αστικά πρότυπα συμπεριφορές, όπως το «μπεκριλίκι» και η εγκληματικότητα, με αποτέλεσμα κατά τον Ένγκελς να «απανθρωποποιείται» η εργατική τάξη. Επίσης, η καταβύθιση στην συνεχή φτώχεια γεννάει μεταφυσικές θεωρήσεις στα μυαλά των εργατών, οι οποίοι φυσικοποιούν την αδικία και την κοινωνική ανισότητα, ωσάν να είναι φυσική νομοτέλεια. Έχει μεγάλη σημασία να τονίσουμε ότι τα συμπεράσματα του Ένγκελς πηγάζουν κατά μείζονα βαθμό από την μελέτη άλλων ερευνών της εποχής αλλά κυρίως από εμπειρική έρευνα, καθώς ο Γερμανός στοχαστής μελέτησε από κοντά βιομηχανικές περιοχές όπως το Μάντσεστερ, το Λίντς, το Σέφιλντ και κυρίως το Λονδίνο. Το προαναφερθέν φαίνεται από την αρχή του βιβλίου όπου Ένγκελς απευθυνόμενος δια του έργου του στους εργάτες αναφέρει: « Έζησα αρκετό καιρό μαζί σας, για να είμαι καλά πληροφορημένος για τις συνθήκες της ζωής σας, τις ταλαιπωρίες σας και τους αγώνες σας, τις ελπίδες σας και τις προοπτικές σας. Αφιέρωσα όλη μου την προσοχή για να τις γνωρίσω καλά, μελέτησα τα διάφορα ντοκουμέντα, επίσημα και ανεπίσημα, που είχα δυνατότητα να προμηθευτώ, καθόλου δεν αρκέστηκα όμως σε αυτά, καθώς δεν με ενδιέφερε μία αφηρημένη μονάχα γνώση για λογαριασμό μου, ήθελα να σας δω στις κατοικίες σας, να σας παρατηρήσω στην καθημερινή σας ύπαρξη, να μιλήσω μαζί σας για τις συνθήκες της ζωής σας και τα βάσανα σας και να είμαι μάρτυρας στους αγώνες σας ενάντια στην κοινωνική και πολιτική εξουσία των καταπιεστών σας».⁴

Από την αρχή του έργου παρατηρούμε ότι ο Ένγκελς δεν υποπέφτει σε έναν στείρο οικονομισμό, καθώς μελετάει την εργατική τάξη στις κοινωνικές της σχέσεις και στις συνήθειες της καθημερινότητας, ώστε να δει εις βάθος του κοινωνικούς μηχανισμούς

³ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997, σελ. 16

⁴ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997σελ. 32

που οδηγούν τους εργαζόμενους στο περιθώριο, όντας πλανόδιοι και βυθισμένοι στην ανασφάλεια. Όμως πριν διεισδύσουμε στις κοινωνικές σχέσεις των εργατών, είναι πολύ σημαντικό να αναλύσουμε τους οικονομικούς μετασχηματισμούς που οδήγησαν στην ανάδυση της εργατικής τάξης, άρα και την δημιουργία της πλανόδιας εργασίας που μας ενδιαφέρει στην συγκεκριμένη εργασία. Χαρακτηριστικά, κατά τον Ένγκελς, βασική παράμετρος για τις τεκτονικές αλλαγές σε ότι αφορά το πεδίο της εργασίας και της κοινωνικής αναπαραγωγής διαδραμάτισε η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας, η οποία άλλαξε μέσα σε λίγα χρόνια ολόκληρη της κοινωνία. Επί παραδείγματι, πριν την εισαγωγή της μηχανουργίας η κλώση και η ύφανση των πρώτων υλών γινόταν στο ίδιο το σπίτι του εργάτη, καθώς γυναίκες και κοπέλες γνέθαν την κλωστή και ύστερα ο άντρας πουλούσε τα προϊόντα της εργασίας με σκοπό την υλική αναπαραγωγή.⁵ Οι οικογένειες των υφαντουργών ζούσαν στην πλειοψηφία τους στην ύπαιθρο, κοντά στις πόλεις και ότι κέρδιζαν, εξασφάλιζε ολοκληρωτικά την ύπαρξη τους, καθώς η εσωτερική αγορά αποτελούσε ακόμα τον καθοριστικό παράγοντα της ζήτησης υφασμάτων, ενώ η συντριπτική πίεση του ανταγωνισμού που θα εμφανιζόταν αργότερα με την κατάκτηση ξένων αγορών και με την επέκταση του εμπορίου, δεν βάραινε ακόμα με τρόπο αισθητό το μεροκάματο.⁶ Στην εποχή της κυριαρχίας της αγροτικής οικονομίας δεν υπήρχε βίαιος ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών, εξ' αιτίας της διασποράς της αγροτικής κατοικίας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, κατά τον Ένγκελς, ο υφαντουργός να μπορεί να κάνει οικονομίες και να έχει την εξασφάλιση ενός κομματιού γης, που την καλλιεργούσε τις ώρες ανάπαυσης του.

Σε αυτό το πλαίσιο έχει μεγάλη σημασία να αναφέρουμε ότι πριν την επικράτηση του καπιταλισμού ο χρόνος δεν ήταν αυστηρά εξορθολογισμένος, με αποτέλεσμα οι εργάτες να είχαν την δυνατότητα σε έναν βαθμό να διαχειρίζονται οι ίδιοι τον χρόνο και τις επιθυμίες τους. Με βάση αυτή την ανάλυση ο Ένγκελς θέλει να δείξει ότι πριν οι εργάτες γίνουν προλετάριοι και βυθιστούν στην αβεβαιότητα επικρατούσε στην καθημερινότητα τους μία σχετική νηνεμία, καθώς εργάζονταν μόνο για αυτά που ήταν απαραίτητα για την υλική τους αναπαραγωγή. Σε αυτή την προσέγγιση παρατηρούμε για άλλη μία φορά την πολύ σημαντική διάσταση του χώρου, ως πεδίου

⁵Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 39

⁶Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 40

εκδίπλωσης των κοινωνικών σχέσεων και των καθημερινών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικά, στην προβιομηχανική περίοδο οι άνθρωποι ζούσαν ως επί το πλείστον στην ύπαιθρο με αποτέλεσμα οι ρυθμοί της καθημερινότητας να είναι πιο χλιαροί, εν αντιθέσει με την ένταση και την αβεβαιότητα που έφερε η βίαιη αστικοποίηση, όπως θα δούμε και παρακάτω. Στο επίπεδο του πνεύματος στην προβιομηχανική περίοδο οι εργάτες ήταν διαποτισμένοι συνειδησιακά από μεταφυσικές θωρήσεις του κόσμου, καθώς δεν είχε επέλθει για αυτούς η περίφημη «απομάγευση» (του κόσμου), όπως θα έλεγε ο Μαξ Βέμπερ. Είναι χαρακτηριστική η διατύπωση του ίδιου του Ένγκελς, ο οποίος λέει για τους εργάτες της αγροτικής οικονομίας, ότι «σπάνια ήξεραν να διαβάζουν και ακόμα λιγότερο να γράφουν, πήγαιναν τακτικά στην εκκλησία, δεν έκαναν πολιτική, δεν συνωμοτούσαν, δεν σκέφτονταν με γρήγορους ρυθμούς, άκουγαν την ανάγνωση της Βίβλου με παραδοσιακή κατανύξη, και συμβιβάζονταν άριστα, ταπεινοί χωρίς ανάγκες, σε μία διαρκή ηρεμία λόγω των κοινωνικών συνθηκών»⁷.

Η κατάσταση ηρεμίας και σταθερότητας άλλαξε κατά την προσέγγιση του Ένγκελς με την ανάδυση της βιομηχανικής επανάστασης, η οποία στέρησε από τους εργάτες τα τελευταία υπολείμματα ανεξάρτητης δραστηριότητας.⁸ Πιο αναλυτικά όπως αναφέρει ο Γερμανός στοχαστής η πρώτη εφεύρεση που άλλαξε ραγδαία την κατάσταση των Αγγλων εργατών υπήρξε η Τζένυ⁹, του υφαντουργού Τζέιμς Χάργκρειβς, κοντά στο Μπλάκμπορν στο Λαγκσάιρ του βορρά (1764). Η μηχανή αυτή ήταν ο υποτυπώδης πρόδρομος της Mule¹⁰ που λειτουργούσε με το χέρι, μα στη θέση μια πλεκτοβελόνας, όπως συνέβαινε με το συνηθισμένο χειροκίνητο μαγγάνι, διέθετε δεκαέξι ή δεκαοχτώ (πλεκτοβελόνες), με αποτέλεσμα να αυξηθεί κατά μείζονα βαθμό η παραγωγικότητα. Οι προαναφερθείσες αλλαγές είχαν σαν αποτέλεσμα να διατίθεται πολύ περισσότερη κλωστή από ότι στο παρελθόν, με αποτέλεσμα το μεροκάματο του υφαντουργού να αυξηθεί μαζί με την ένταση της εργασίας. Στα πλαίσια αυτά οι υφαντουργοί εγκατέλειψαν βαθμιαία τις αγροτικές τους απασχολήσεις και αφιερώθηκαν στην ύφανση, καθώς έβγαζαν παραπάνω κέρδος

⁷ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαύρον, Αθήνα 1997σελ. 42

⁸, Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαύρον, Αθήνα 1997 σελ. 42

⁹ Το όνομα της πρώτης μηχανής που έγινε το βαμβάκι

¹⁰ Η Jenny του Χάργκρειβς τελειοποιήθηκε στα 1769-71 από τον Ρίσαρ Άκραϊτ που η μηχανή του ονομάστηκε throstle. Και στα 1779 ο Σάμουελ Κρόμπτον έχει έτοιμη την mule του.

από τις ανάγκες τους. Το αποτέλεσμα ήταν οι κάτοχοι των νέων μηχανημάτων ύφανσης να μισθώνουν εργαζόμενους, οι οποίοι αναγκαστικά λόγω των μετασχηματισμών στην εργασία, πουλούσαν την εργατική τους δύναμη, για να επιβιώσουν στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν. Σε αυτές τις πρώιμες συνθήκες γεννιέται στο ιστορικό προσκήνιο το βιομηχανικό προλεταριάτο, και θεμελιώνεται ο νέος καταμερισμός εργασίας.

Οι προαναφερθέντες μετασχηματισμοί είχαν αρχίσει αιώνες πριν κατά την λεγόμενη κατά Μαρξ πρωταρχική συσσώρευση. Πιο συγκεκριμένα ο Μαρξ εξηγεί με εμβρίθεια την ιστορική γένεση της πρωταρχικής συσσώρευσης και της μισθωτής εργασίας στο μεγάλο του έργο το Κεφάλαιο. Κατά τον Μαρξ για να μπορέσει να υπάρχει μία επαγγελματική κοινότητα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, θα πρέπει να έχει δημιουργηθεί η αγορά. Τι σημαίνει όμως αγορά; Η αγορά είναι ο τόπος όπου πωλούνται τα ήδη παραγμένα προϊόντα. Σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δημιουργεί την τάξη των αστών και των εργατών και τις εμπλέκει στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Η αστική τάξη είναι αυτή που έχει στην κατοχή της (άρα είναι εκτός της παραγωγικής διαδικασίας) τα μέσα που πραγματοποιείται η παραγωγή (μέσα παραγωγής) και η εργατική τάξη μην έχοντας ιδιοκτησία εισέρχεται στην αγορά και «πουλάει» την εργατική της δύναμη (παραγωγικές δυνάμεις) για να επιβιώσει. Για να αναλύσουμε τις σχέσεις παραγωγής, μέσα από τις οποίες θα μπορέσουμε να προσεγγίσουμε τους όρους που δημιουργούν την επαγγελματική κοινότητα στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, θα πρέπει πρωτίστως να μεταβούμε στις συνθήκες που δημιούργησαν το κεφάλαιο.

Χαρακτηριστικά, ο Μαρξ στο 24^ο κεφάλαιο του Α' Τόμου του Κεφαλαίου περιγράφει τη λεγόμενη Πρωταρχική Συσσώρευση και συμπεραίνει ότι η συσσώρευση του κεφαλαίου, η οποία προηγήθηκε του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, υλοποιήθηκε μέσα από τη ληστεία και τη βία. Με αυτόν τον τρόπο μεθοδεύτηκε η συσσώρευση του κεφαλαίου. Όμως, για να υλοποιηθεί η παραγωγική διαδικασία, δηλαδή ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής, όπως προαναφέρθηκε, οι δύο τάξεις έρχονται σε σχέσεις μεταξύ τους. Δηλαδή, καθ' εαυτό παραγωγός που είναι το εργασιακό Υποκείμενο και κεφαλαιοκράτης που θέτει τους όρους παραγωγής του εργασιακού Υποκειμένου. Αυτές οι σχέσεις δεν είναι άλλες από τις σχέσεις παραγωγής. Οι σχέσεις παραγωγής είναι καθοριστικές για την εργατική τάξη, καθώς υποδεικνύουν τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο είναι αναγκασμένες να

αναπαραχθούν. Ακριβέστερα, οι σχέσεις παραγωγής χωρίζουν τον εκάστοτε εργάτη από τα μέσα της παραγωγής, από την διαδικασία της παραγωγής, από το παραγόμενο προϊόν και από τον εαυτό του. Ο χωρισμός του εργάτη από τα προαναφερθέντα στοιχεία οφείλεται στο ότι δεν διαθέτει την ιδιοκτησία τους (μέσα παραγωγής), αλλά και στο ότι δεν αποφασίζει για τον τρόπο που θα παραχθούν τα προϊόντα, την ποσότητα που θα παραχθούν και την αξία που θα λάβουν. Ακόμα, ο χωρισμός οφείλεται στην ανταλλακτική αξία που λαμβάνουν τα παραγόμενα προϊόντα όταν βρεθούν στην αγορά, δηλαδή δεν διαθέτουν αξία χρήσης. Με άλλα λόγια, στον ανταλλακτικό τρόπο παραγωγής τα προϊόντα δεν καταναλώνονται από αυτούς που έχουν παραχθεί, αλλά ανταλλάσσονται από τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής προκειμένου να μετατραπούν σε χρήμα.¹¹ Η διαδικασία αυτή έχει ως αποτέλεσμα την αποξένωση του εργάτη από τον εαυτό του, καθώς θεωρείται μόνο ως παραγωγικό εξάρτημα (εργαλείο) που εξαναγκάζεται να εργαστεί υπό άθλιες συνθήκες για να επιβιώσει. Οι παραπάνω αναφορές είναι εξαιρετικά σημαντικές για να κατανοήσουμε ότι η παραγωγική διαδικασία είναι μία ολότητα¹² που θα μας βοηθήσει στην αποκρυπτογράφηση της μισθωτής εργασίας.

Επιπροσθέτως, για να δημιουργηθεί το ελεύθερο εργατικό δυναμικό που θα παράγει τα προϊόντα, τα οποία θα ανταλλάγουν και θα αποφέρουν κέρδη στον καπιταλιστή θα πρέπει να δημιουργηθεί η διαδικασία, μέσω της οποίας ο καπιταλιστής θα συσσωρεύσει πλούτο και θα αγοράσει το ελεύθερο εργατικό δυναμικό. Η έννοια του ελεύθερου εργατικού δυναμικού έχει διττή σημασία. Πρώτον, είναι ελεύθεροι, διότι δεν ανήκουν στα μέσα παραγωγής, δηλαδή δεν είναι δούλοι και δεύτερον, δεν τους ανήκουν τα μέσα παραγωγής. Συνεπώς, οι ελεύθεροι παραγωγοί είναι αυτοί που στελεχώνουν τα μέσα παραγωγής του κεφαλαιοκράτη. Για να καταστεί η διαδικασία αυτή δυνατή θα πρέπει πρωτίστως να απαλλαχθούν οι παραγωγικές δυνάμεις από τον φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής και να μετατραπούν οι δουλοπάροικοι σε μισθωτούς εργάτες. Δηλαδή, θα πρέπει ο φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής να αντικατασταθεί από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

¹¹ Κάρλ Μάρξ « Το Κεφάλαιο» Τόμος 1^{ος} Μετ. Παναγιώτης Μαυρομάτης Εκ. Σύγχρονη Εποχή 2002

¹²Ο Μαρξ μελετώντας την παραγωγική διαδικασία συμπέρανε ότι αποτελεί μια ολότητα, καθώς η ίδια η παραγωγή υλοποιείται για την κατανάλωση, η κατανάλωση προϋποθέτει την παραγωγή την ανταλλαγή, τη διανομή και πάλι στην παραγωγή. Καρλ Μάρξ «Grundrisse Οι Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας 1857-1858 Α' Τομος» Μετ, Διονύσης Διβάρης Εκ. Στοχαστής

Εμβαθύνοντας στην ανάλυση θα πρέπει να περιγράψουμε την διαδικασία μετασχηματισμού των φεουδαλικών σχέσεων και την τροποποίησή τους σε καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Από τον κοινωνικό μετασχηματισμό αυτό η αστική τάξη που βγήκε πολιτικά κυρίαρχη, είναι αυτή που έθεσε τους όρους παραγωγής, αλλά και αναπαραγωγής του καπιταλιστικού σχηματισμού. Η αλλαγή της κοινωνικής μορφής άρχισε σταδιακά να θεμελιώνεται ήδη από τον 14 αιώνα στην Μ. Βρετανία. Πιο συγκεκριμένα, οι δουλοπάροικοι ήταν αυτοτελείς αγρότες που κατοικούσαν στις υπαίθρους της Αγγλίας και διέθεταν ένα παραχωρημένο κομμάτι γης και ένα σπίτι, δηλαδή ήταν συνιδιοκτήτες της κοινοτικής γης και υπό την προστασία του γαιοδεσπότη. Κοντολογίς, οι δουλοπάροικοι ήταν αυτοτελείς αγρότες που τους είχε παραχωρηθεί το τμήμα της γης που καλλιεργούσαν με αντάλλαγμα να πληρώνουν φόρους, δίνοντας παράλληλα ένα μερίδιο από την ιδιοκτησία τους στον γαιοδεσπότη – φεουδάρχη.¹³ Ακόμη, είχαν την υποχρέωση να υπερασπιστούν τον γαιοκτήμονα σε περίπτωση πολέμου. Άλλωστε είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η ισχύς του φεουδάρχη δεν αφορούσε τον αριθμό των γαιών που είχε στην κατοχή του, αλλά το πλήθος των υπηκόων του, δηλαδή των αγροτών. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό διότι η παραγωγή υλοποιούνταν στα κοινοτικά κτήματα, τα οποία διαχειρίζονταν από κοινού οι δουλοπάροικοι της περιοχής. Οπότε, το πλεόνασμα που δημιουργούνταν από τους αγρότες δεν ιδιοποιούνταν από τον εκάστοτε φεουδάρχη, αλλά μοιράζονταν στην κοινότητα για κατανάλωση. Με τον τρόπο αυτό ο γαιοδεσπότης συντηρούσε τους υπηκόους του. Βέβαια, στον φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής οι δουλοπάροικοι αγρότες διέθεταν τη δυνατότητα να καλλιεργούν τα δημόσια τμήματα της γης που ήταν εκτός της κοινότητας, πράγμα που τους επέτρεπε να καρπώνονται ένα επιπλέον εισόδημα.

Εν συνεχεία, από το 15^ο έως το 16^ο αιώνα στην Αγγλία διαλύονται οι φεουδάρχες, λόγω του ότι είχαν καταστραφεί οικονομικά από τους πολέμους. Έτσι, η κοινοτική μορφή ιδιοκτησίας που περιλάμβανε τις φεουδαλικές εργατικές κοινότητες μετατρέπεται σε κρατική ιδιοκτησία.¹⁴ Πιο συγκεκριμένα η ανερχόμενη αστική τάξη (ή οι φεουδάρχες που δεν είχαν ακόμη διαλυθεί) «ληστεύει» τις διεσπαρμένες κοινοτικές γαίες και τις ιδιοποιείται προκειμένου να καλύψει τα οικονομικά τις συμφέροντα, δηλαδή να δημιουργήσει πρώτες ύλες που θα τροφοδοτούσαν την

¹³Κάρλ Μάρξ « Το Κεφάλαιο» Τόμος 1^{ος} Μετ. Παναγιώτης Μαυρομάτης Εκ. Σύγχρονη Εποχή 2002

¹⁴Κάρλ Μάρξ « Το Κεφάλαιο» Τόμος 1^{ος} Μετ. Παναγιώτης Μαυρομάτης Εκ. Σύγχρονη Εποχή 2002

Βιομηχανική Επανάσταση. Το αποτέλεσμα αυτής της πράξης είναι ο άγριος διωγμός ή βουβός καταναγκασμός, όπως έχει ονομαστεί από τον Μάρξ, των αγροτικών κοινοτήτων που διέμεναν σε αυτές τις περιοχές.¹⁵ Αναλυτικότερα, ο βουβός καταναγκασμός αναφέρεται στην κυριάρχηση της βίας, μέσα της οποίας αναγκάστηκε ο αγροτικός πληθυσμός να εγκαταλείψει τον τόπο διαμονής του και να μεταβεί στα αστικά κέντρα. Αυτή ήταν και η πρώτη φορά που το κράτος χρησιμοποίησε συστημική βία μετατρέποντας τη γη σε ιδιοκτησία, η οποία έχει απαλλοτριωθεί από την εργασία. Συνεπώς, η γη εκμισθώνεται από τον μισθωτή που διαθέτει μόνο έναν επιστάτη (Βάιλος) για να εποπτεύει τα κτήματα. Επίσης, ο μισθωτής της γης είναι αυτός που μετατρέπεται σε κεφαλαιοκράτη, καθώς ενδυναμώνει την ιδιοκτησία του από την πτώση της τιμής των μετάλλων.¹⁶

Επιπροσθέτως, οι αγρότες που κατοικούσαν στην ύπαιθρο της Αγγλίας και «απελευθερώθηκαν» από τους φεουδάρχες, αφού πρωτίστως τους απέκοψαν κάθε δικαίωμα από την χρησικτησία της γης εκδιώχτηκαν στις πόλεις. Πιο συγκεκριμένα απελευθέρωσαν τους παραγωγούς, εξαναγκάζοντάς τους να εμπορευματοποιούν την εργατική τους δύναμη. Με άλλα λόγια, η αστική τάξη δημιούργησε σε οικονομικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο ένα ελεύθερο εργατικό δυναμικό (ελεύθερους εργάτες), οι οποίοι για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν την υλική αναπαραγωγή τους, εφόσον δεν διέθεταν ιδιοκτησία, αλλά ούτε και δικαίωμα χρήσης της γης, έπρεπε να εργαστούν. Όλη η διαδικασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργήσει ένα πολυπληθέστατο μετακινούμενο-πλανόδιο εργατικό δυναμικό που από την ύπαιθρο κατευθύνονταν στις ανερχόμενες βιομηχανικές χώρες προκειμένου να εργαστεί. Η παραπάνω διαδικασία μετατρέπει το χρήμα σε εμπόρευμα και το εμπόρευμα σε χρήμα πράγμα που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της κεφαλαιοκρατικής κερδοφορίας.¹⁷ Με τον τρόπο αυτό ο κεφαλαιοκράτης κερδοφορεί από την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος, αλλά και από την μη καταβολή της υπερεργασίας που παράγεται από τους εργάτες. Δηλαδή, με το πέρασμα από την φεουδαρχία στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής άλλαξαν οι σχέσεις παραγωγής, αλλά παρέμεινε η εκμετάλλευση.

¹⁵Μάλιστα, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η νομοθεσία της περιόδου, όπου για να αποφευχθεί το πρόβλημα του υποσιτισμού, προβλέπονταν η διατήρηση των κοινοτικών γαιών που ανέρχονταν στα 4 στρέμματα και άνω.

¹⁶Η πτώση των τιμών των μετάλλων επέφερε και πτώση των εργατικών μισθών, τους οποίους καρπώνεται ο κεφαλαιοκράτης πληθωριστικά. Με αυτόν τον τρόπο αυξάνει το κέρδος του.

¹⁷Κάρλ Μάρξ « Το Κεφάλαιο» Τόμος 1^{ος} Μετ. Παναγιώτης Μαυρομάτης Εκ. Συγχρονη Εποχή 2002

Επιπροσθέτως, ο μισθός του εργάτη εμφανίζεται σαν ένα κομμάτι της τιμής της εργασίας του που στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής υποτίθεται ότι αντιστοιχεί στην ποσότητα εργασίας που προσέφερε. Όμως το προαναφερθέν δεν ισχύει, καθώς οι εργάτες παράγουν περισσότερο από ότι καταναλώνουν, με αποτέλεσμα να γεννιέται η υπεραξία ή το κέρδος για του καπιταλιστές.

Από τις συστηματικές αναλύσεις των Ένγκελς και Μαρξ, αντιλαμβανόμαστε τις ιστορικές διαδικασίες που διαμόρφωσαν τους οικονομικούς μετασχηματισμούς και την επικράτηση του καπιταλισμού, που έφερε στο προσκήνιο την αβεβαιότητα και μία κατάσταση συνεχούς διακινδύνευσης για τους εργαζόμενους..

Κεφάλαιο 2^ο: Πλανόδιοι Εργαζόμενοι και οι Καθημερινές τους Συνήθειες

Σε αυτό το σημείο αφού περιγράψαμε τους οικονομικούς μετασχηματισμούς που γέννησαν την μισθωτή καπιταλιστική εργασία, θα επικεντρωθούμε στην εμπέδωση της εκμετάλλευσης από την μεριά των εργαζόμενων, οι οποίοι όντας πλανόδιοι μέσα στην καθημερινότητα τους και στις συνήθειες τους, βυθίζονται στο κοινωνικό περιθώριο. Επιστρέφοντας πάλι στο έργο του Ένγκελς αξίζει να επικεντρωθούμε στις συνθήκες που δημιουργήθηκαν στο Λονδίνο, όπου η εσωτερική μετανάστευση κατά την δεκαετία του 1840 επιτελούνταν με ραγδαίους ρυθμούς. Χαρακτηριστικά, ενώ στο επίπεδο των φαινομένων το Λονδίνο γινόταν το κέντρο του παγκόσμιου εμπορίου και του καπιταλισμού, υπήρχε παράλληλα μία άλλη όψη, όπου εκατομμύρια εργαζόμενοι ήταν βυθισμένοι στην ανέχεια, ζώντας υπό απάνθρωπες συνθήκες. Όπως αναφέρει ο Ένγκελς «Όταν για μερικές μέρες κάποιος θα ποδοπατήσει το λιθόστρωτο των κυριότερων δρόμων, όταν με δυσκολία θα ανοίγει δρόμο ανάμεσα στην οχλαγωγία που τον περιβάλλει, ανάμεσα στις ατελείωτες σειρές από τα αμάξια και τα κάρα, όταν θα έχει επισκεφτεί τις «κακόφημες συνοικίες» αυτής της μητρόπολης, μονάχα τότε θα αρχίσει να παρατηρεί ότι οι Λονδρέζοι χρειάστηκε να θυσιάσουν το καλύτερο μέρος από την ανθρώπινη τους ιδιότητα, για να πραγματοποιήσουν όλα τα θαύματα του πολιτισμού»¹⁸

Συνεχίζοντας την περιγραφή της εξαθλίωσης των εργαζομένων ο Ένγκελς αναφέρει ότι η αποξένωση ήταν ζωγραφισμένη στα πρόσωπα τους, καθώς όντας πλανόδιοι στους δρόμους του Λονδίνου ήταν απογυμνωμένοι από οτιδήποτε κοινωνικό. Είναι χαρακτηριστική η διατύπωση του Ένγκελς που αναφέρει ότι «όταν οι άνθρωποι διασταυρώνονται μεταξύ τους στους δρόμους του Λονδίνου, τρέχουν σαν να μην έχουν τίποτα το κοινό μεταξύ τους, τίποτα να κάνουν από κοινού, κι ωστόσο η μόνη σύμβαση που έχουν κάνει μεταξύ τους, είναι η σιωπηρή συμφωνία που σύμφωνα με αυτήν ο καθένας κρατά στο πεζοδρόμιο το δεξί του μέρος, έτσι που το δύο ρεύματα του πλήθους που διασταυρώνονται δεν αλληλοεμποδίζονται, κι ωστόσο, σε κανενός

Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997¹⁸, σελ. 67

τη σκέψη δεν γεννιέται η ιδέα να αφιερώσει στον άλλον έστω και μία ματιά.¹⁹ Σε αυτό το σημείο βλέπουμε κάποια βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους πλανόδιους εργαζόμενους, όπως η καταβύθιση στο κοινωνικό περιθώριο και η αποξένωση από τους συνανθρώπους τους. Κατά τον Ένγκελς η απομόνωση του ατόμου από τους συνανθρώπους του είναι θεμελιακή αρχή της σύγχρονης κοινωνίας.²⁰ Η αποσύνθεση της ανθρωπότητας σε μονάδες που η κάθε μία ακολουθεί ατομικές στοχοθεσίες είναι καταστατική αρχή του καπιταλιστικού συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο ο Ένγκελς παρατηρεί ότι ο πόλεμος όλων εναντίον όλων που επικρατούσε στην φυσική κατάσταση του Χομπς στο καπιταλισμό είναι μία πραγματικότητα, καθώς ο νόμος του ισχυρού όπου ο δυνατός ποδοπατάει τον αδύναμο αποκρυσταλλώνεται με την βιομηχανική επανάσταση σε όλα τα κοινωνικά πεδία. Το προαναφερθέν διατυπώνεται με ενάργεια από τον Ένγκελς ο οποίος αναφέρει ότι «κι ότι είναι αλήθεια για το Λονδίνο, είναι επίσης και για το Μάντσεστερ, το Μπέρμογχαμ, το Λίντς και για όλες τις μεγάλες πόλεις. Παντού βάρβαρη αδιαφορία, εγωιστική σκληρότητα από τη μία πλευρά και ανείπωτη αθλιότητα από την άλλη, παντού ο κοινωνικός πόλεμος, του καθενός το σπίτι σε κατάσταση πολιορκίας, παντού αμοιβαία καταλήστευση κάτω από το κάλυμμα του νόμου, ενώ το σύνολο χαρακτηρίζεται από έναν κυνισμό, από μία τέτοια παρρησία που τρομάζουν για τις συνέπειες που μπορούν να ασκήσουν στην κοινωνική μας κατάσταση, κι όπως εμφανίζονται εδώ στη γυμνότητα τους, ενώ για τίποτα πια δε μπορεί κανένας να εκπλαγεί, εκτός από το ότι όλος αυτός ο τρελός κόσμος δεν έχει ακόμη εξαρθρωθεί».²¹

Όλη η κατάπτωση της κοινωνικής πλειοψηφίας είναι κατά τον Ένγκελς αποτέλεσμα της συσσώρευσης του κεφαλαίου σε λίγα χέρια, με αποτέλεσμα οι εργάτες να μην έχουν τίποτα άλλο για να επιβιώσουν παρά την εργατική τους δύναμη. Κανένας δεν ενδιαφέρεται για τον φτωχό, ο οποίος πεταμένος σε αυτόν τον χαώδη στρόβιλο, καλείται να παλέψει για να εξασφαλίζει την επιβίωση του²². Εάν είναι αρκετά τυχερός και βρει δουλειά, δηλαδή εάν η αστική τάξη του κάνει τη χάρη και πλουτίσει

¹⁹ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997σελ. 67

²⁰ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 67

²¹ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 68

²² Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997σελ. 68

σε βάρος του, τον περιμένει ένα μεροκάματο, που μόλις αρκεί να τον διατηρήσει σε αυτή την γη, εάν πάλι δεν βρει δουλειά λείει ο Ένγκελς μπορεί να κλέψει εάν δεν φοβάται την αστυνομία ή να πεθάνει από την πείνα, αλλά ακόμη και σε αυτό επίσης θα επιβλέψει η αστυνομία για να πεθάνει με ένα ήσυχο τρόπο, που να μην πληγώνει στο παραμικρό το κύρος της αστικής τάξης.²³

Συνεχίζοντας την περιγραφή και την ανάλυση της άθλιας κατάστασης που ζούσαν οι εργαζόμενοι στις βιομηχανικές πόλεις της Μ. Βρετανίας ο Ένγκελς αναφέρεται σε ένα γεγονός που είδε κατά την παραμονή του στην τότε κοιτίδα του καπιταλισμού. Πιο συγκεκριμένα, ο Γερμανός στοχαστής αναφέρει ότι «η άμεση αιτία θανάτου τριάντα ατόμων από την πείνα, κάτω από τις πιο εξοργιστικές συνθήκες, κατά την νεκροψία, σπάνια βρέθηκε ορκωτός δικαστής που να είχε το θάρρος να κάνει γνωστή αυτή την αιτία, κατά τρόπο ξεκαθαρισμένο. Το προαναφερθέν, αποδεικνύει ότι η ζωή των εργατών δεν είχε καμία αξία, αντιθέτως η εξαθλίωση τους «αμαύρωνε» την αισθητική της αστικής κοινωνίας. Έτσι την στιγμή που οι εργαζόμενοι όντας πλανόδιοι και μη έχοντας καμία εγγύηση για την ίδια του της ζωή, άρχισαν να πολλαπλασιάζονται οι αρρώστιες, με αποτέλεσμα οι κοινωνικός αποκλεισμός να σκεπάζει ολοένα και περισσότερα τμήματα της κοινωνίας. Το αποτέλεσμα της κοινωνικής περιθωριοποίησης ήταν να δημιουργηθούν οι περίφημες «κακές συνοικίες» όπως τις αποκαλεί ο Ένγκελς, όπου συγκεντρώνεται η εργατική τάξη. Αυτές οι περιοχές ήταν υποβαθμισμένες και αθέατες κοινωνικά, κρυμμένες από τα μάτια των πιο ευτυχισμένων τάξεων.²⁴

Οι συγκεκριμένες «κακές συνοικίες» είναι παντού οργανωμένες στην Αγγλία με τον ίδιο τρόπο, τα χειρότερα σπίτια στην πιο περιθωριοποιημένη περιοχή της πόλης. Στο επίπεδο της δόμησης των οικημάτων και του χώρου διαμονής ο Ένγκελς δίνει μεγάλη σημασία, καθώς σε αυτά οι εργάτες συγκροτούνται ως κοινωνικά υποκείμενα υπό άθλιες συνθήκες. Χαρακτηριστικά, συνήθως τα οικήματα έχουν δύο πατώματα, είναι υπόγεια κατοικημένα και ονομάζονται αγροκήπια (cottages). Οι δρόμοι σε αυτές τις συνοικίες είναι βρώμικοι, γεμάτοι απορρίμματα τροφών και ζώων. Χωρίς υπονόμους

²³ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 68

²⁴ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 70

και αυλάκια, κι από την άλλη γεμάτοι με στάσιμα βορβώδη νερά, όλο δυσωδία.²⁵ Ακόμη, ο αερισμός έχει καταστεί δύσκολος εξ' αιτίας της κακής οικοδόμησης των κτηρίων, με αποτέλεσμα να γίνεται αντιληπτό ότι το ίδιο το περιβάλλον που ζουν οι εργάτες είναι απάνθρωπο και προκαλεί συνεχείς αρρώστιες. Σε ότι αφορά το ευρύτερο περιβάλλον γύρω από τα οικήματα διαμονής, υπάρχει η περίφημη αγορά, η οποία είναι γεμάτη λαχανικά και φρούτα, τα οποία όπως τονίζει ο Ένγκελς είναι όλα κακής ποιότητας και αποπνέουν όπως και τα κρεοπωλεία, μία σιχαμερή μυρωδιά.²⁶ Όπως αναφέρει ο αναλυτής παντού υπάρχουν σωροί από συντρίμια και στάχτες και τα βρώμικα νερά που έχουν χυθεί μπροστά στις πόρτες καταλήγουν να σχηματίζουν εμετικούς βόρβορους.²⁷ Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε με σαφήνεια τις συνθήκες στις οποίες ζει η εργατική τάξη στην Αγγλία κατά την διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης. Από την συγκρότηση του κοινωνικού χώρου γίνεται σαφές ότι οι προσωπικότητες των εργατών είναι πολυκερματισμένες, καθώς η ωμή πραγματικότητα τους αναγκάζει να παλεύουν για την ίδια τους την ζωή, δίχως κανένα δικαίωμα στον αξιοπρεπή βίο και την ασφάλεια.

Συνεχίζοντας την ανάλυση της καθημερινότητας ο Ένγκελς επικεντρώνεται στις κοινωνικές συνέπειες και συμπεριφορές που γεννάει η περιθωριοποίηση των εργατών. Χαρακτηριστικά, η καθημερινή αβεβαιότητα για την εξασφάλιση την ίδιας της ζωής, οδηγεί τους εργάτες σε «παρεκκλίνουσες» συμπεριφορές, καθώς πολλοί γίνονται κλέφτες και αναμειγνύονται σε κυκλώματα πορνείας.²⁸ Η φθορά που επιδέχονται οι πλανόδιοι εργάτες στις βιομηχανικές πόλεις είναι ολοκληρωτική, με αποτέλεσμα να επέρχεται η εξαχρείωση. Μία από τις πιο έντονες εικόνες που παραθέτει ο Ένγκελς και δείχνει την πλήρη εξαθλίωση είναι τα κρεβάτια στα οποία κοιμούνται οι προλετάριοι. Επί παραδείγματι, στο Λονδίνο 50.000 άτομα ξυπνάνε κάθε πρωί, χωρίς να ξέρουν που θα ακουμπήσουν το κεφάλι τους την επόμενη νύχτα. Τα σπίτια είναι γεμάτα από κρεβάτια από τα πάνω μέχρι κάτω, 4,5,6 κρεβάτια σε ένα δωμάτιο, όσα δηλαδή μπορούν να στριμωχτούν. Σε κάθε κρεβάτι στοιβάζονται 4, 5

²⁵ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 70

²⁶ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 71

²⁷ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997, σελ. 71

²⁸ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α' εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 72

και 6 άτομα, όσα δηλαδή χωράνε, άρρωστα και υγιή, γέρικα και νεαρά, άντρες και γυναίκες, μεθυσμένα και άλλα που δεν έχουν πει ούτε σταγόνα.²⁹ Άλλοι που δεν έχουν την «τύχη» να κοιμούνται σε κρεβάτια, κοιμούνται σε όποια γωνία βρουν ή σε πάγκους των πάρκων, εάν βεβαίως δεν τους μαζέψει η αστυνομία για λόγους αισθητικούς.

Σε αυτό το σημείο ο Ένγκελς για να δείξει τις άθλιες και κτηνώδεις συνθήκες που βιώνουν οι εργάτες παραθέτει ένα απόσπασμα από την εφημερίδα Τάιμς: «Από την αστυνομική μας έκθεση που έγινε χθες, προκύπτει ότι κατά μέσο όρο πενήντα άτομα κάθε βράδυ κοιμούνται στα πάρκα, χωρίς άλλη προστασία απέναντι στις καιρικές αστάθειες από τα δέντρα και μερικά ορύγματα σε τοίχους. Τα περισσότερα από αυτά τα άτομα είναι νέα κορίτσια, που αποπλανημένα από στρατιώτες, μεταφέρθηκαν στην πρωτεύουσα και εγκαταλείφθηκαν σε αυτόν τον απέραντο κόσμο, πεταμένα στη μοναξιά της αθλιότητας σε μία ξένη πόλη, ασυνείδητα και πρώιμα θύματα της ακολασίας. Είναι στα αλήθεια τρομακτικό. Φτωχοί θα υπάρχουν. Η ανάγκη θα βρει παντού τον τρόπο να ανοίξει έναν δρόμο και να εγκατασταθεί, με όλες τις φρικαλεότητες της, στην καρδιά μίας πόλης που ανθεί. Στις χιλιάδες τα δρομάκια και τα παρασοκάκια μίας πολυάνθρωπης μητρόπολης θα υπάρχει πάντα αναγκαστικά –το φοβόμαστε- πολύ αθλιότητα που πληγώνει την όραση και ποτέ δεν εμφανίζεται στο φως της ημέρας.³⁰

Από την γλαφυρή και ρεαλιστική περιγραφή του Ένγκελς, γίνεται κατανοητό ότι η εικόνα του πλανόδιου εργαζόμενου που είναι διαποτισμένος από την συνεχή αβεβαιότητα και ανασφάλεια δεν έπεσε από τον ουρανό, αλλά γεννήθηκε σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, δηλαδή, με την επικράτηση του καπιταλισμού. Οπότε, γίνεται κατανοητό από την θεωρητική και ιστορική αναδρομή των πλανόδιων εργαζόμενων, ότι η διαχείριση των μεταναστών από τα δυτικά κράτη αλλά και από την ελληνική πολιτεία έχει πολλά κοινά στοιχεία με τους προλετάριους των πρώτων δεκαετιών της βιομηχανικής επανάστασης, χωρίς βεβαίως οι ιστορικές αναλογίες να είναι μηχανικές και μαθηματικά οριοθετημένες.

²⁹ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 76

³⁰ Φ. Ένγκελς, «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία», μτφς. Λ. Αποστόλου, Τ. Α΄ εκδ. Μπαϋρον, Αθήνα 1997 σελ. 77

Κεφάλαιο 3^ο: Η Ελληνική Περίπτωση

Αφού είδαμε την ιστορική γένεση του πλανόδιου εργαζόμενου, θα επικεντρωθούμε στο βασικό ζήτημα της εργασίας που είναι οι μετανάστες Αλβανικής καταγωγής που ήλθαν στην Ελλάδα μετά την κατάρρευση του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού». Πιο συγκεκριμένα έχει σημασία προηγουμένως να αναφέρουμε ότι μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τους εκατομμύρια νεκρούς, θεμελιώθηκε στις δυτικές χώρες το περίφημο μοντέλο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης. Χαρακτηριστικά, σε οικονομικό επίπεδο εφαρμόστηκαν οι ιδέες του Κένυς για το κοινωνικό κράτος, με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο των δυτικών εργαζομένων να αναβαθμιστεί, καθώς το παρεμβατικό κράτος του μεσοπολέμου προσέφερε στους πολίτες δωρεάν παιδεία, υγεία και στέγαση. Τα προαναφερθέντα ήταν αποτέλεσμα και της πίεσης της σοβιετικής ένωσης, η οποία ενσάρκωνε εκείνη την εποχή το εναλλακτικό κοινωνικοοικονομικό μοντέλο ενάντια στο καπιταλισμό. Όμως μετά την δεκαετία του 1970 και με την κρίση του κεϋνσιανισμού, οι κυρίαρχες τάξεις μετατόπισαν τον κοινωνικό συσχετισμό δύναμης υπέρ των συμφερόντων τους, με την επικράτηση του λεγόμενου μονεταρισμού. Πιο αναλυτικά, κατά την δεκαετία του 1960, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του νεοφιλελευθερισμού, ο Μίλτον Φρίντμαν προώθησε στις θεωρητικές του δημοσιεύσεις μία μακροοικονομική πολιτική που έμεινε γνωστή όπως προείπαμε ως μονεταρισμός.³¹ Στο επίκεντρο της κριτικής του δημιουργού της περίφημης «Σχολής του Σικάγο» ήταν το κοινωνικό κράτος που είχε επικρατήσει μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και η αποδόμηση των οικονομικών επεξεργασιών του Κένυς. Η βασική κριτική στον Κεϋνσιανισμό ήταν ότι το παρεμβατικό κράτος πλήττει την ατομική ελευθερία και πρωτίστως μειώνει την ιδιωτική πρωτοβουλία σε οικονομικό επίπεδο. Για αυτόν τον λόγο κατά τον Φρίντμαν το κράτος θα πρέπει να έχει μόνο εποπτικό ρόλο και να ιδιωτικοποιηθεί ολόκληρη η δημόσια περιουσία.

Επιπροσθέτως, θεωρούσε ότι οι αγορές θα πρέπει να απελευθερωθούν από οποιαδήποτε κυβερνητική ρύθμιση, ενώ τασσόταν και κατά τον συνδικάτων, υποστηρίζοντας ουσιαστικά την αυτοματοποίηση της κοινωνίας αρχικά σε

³¹ Milton Friedman, "Capitalism and Freedom" (1962):

οικονομικό επίπεδο και εν συνεχεία σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού βίου. Οι μισθοί και τα δικαιώματα των εργαζομένων κατά τον Φρίντμαν θα έπρεπε να καθορίζονται μόνο από τις ελεύθερες αγορές, και όχι από το κυβερνήσεις και την πίεση των εργατικών σωματείων. Σε αυτές τις ιστορικές συνθήκες αρχίζει η περίφημη ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος εφαρμόστηκε με σκληρό τρόπο στην Χιλή του Πινοσέτ, στην Μ. Βρετανία επί Θάτσερ και στις Η.Π.Α υπό την προεδρία του Ρείγκαν. Κατά τον Harvey ο νεοφιλελευθερισμός ως τρόπος «διακυβέρνησης» προάγει την ιδέα της επιβίωσης του ισχυρότερου (κοινωνικός δαρβινισμός), βασιζόμενος στην ιδέα του κτητικού ατόμου και στο δικαίωμα των ιδιωτών και των κυρίαρχων τάξεων να συγκεντρώνουν πλούτο χωρίς να έχουν το παραμικρό ενδιαφέρον για θέματα ηθικής ή για την προάσπιση των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων, (π.χ κοινωνικό κράτος).

Ουσιαστικά, η δημοκρατία στην εποχή της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας είναι μία έννοια αποκομμένη από συλλογικά και πολιτικά οράματα, καθώς ο νεοφιλελευθερισμός προσπαθεί να υπονομεύσει με οποιοδήποτε τρόπο την αναφορά σε δημόσιες αξίες, συλλογικές δραστηριότητες και γενικότερα αντιμάχεται οτιδήποτε στρέφεται κατά του ατομικισμού και της κοινωνικής αδικίας που επικρατεί στην σημερινή εποχή στον πλανήτη μας. Άλλωστε κατά τον Harvey η μεγάλη επιτυχία σε ιδεολογικό επίπεδο του νεοφιλελευθερισμού είναι ότι από την δεκαετία του 1970 και εντεύθεν διείσδυσε στον «κοινό νο», ως αναγκαίος και «φυσιολογικός» τρόπος ρύθμισης της κοινωνικής τάξης πραγμάτων.³² Η επέκταση του νεοφιλελευθερισμού εκτινάχθηκε μετά την κατάρρευση της σοβιετικής ένωσης, όπου πλέον ο καπιταλισμός παγκοσμιοποιήθηκε, με αποτέλεσμα οι πολιτικές της λιτότητας και της αποδόμησης των κοινωνικών κεκτημένων των προηγούμενων δεκαετιών να οξυνθούν. Με την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ οξύνονται τα κύματα μετανάστευσης προς τις δυτικές χώρες. Οι μετανάστευση προέρχεται κυρίως από τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, όπου οι άνθρωποι φεύγουν μαζικά προς τις δυτικές χώρες για να βρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης για αυτούς και τις οικογένειες τους.

Σε αυτό το πλαίσιο που αναφέρθηκε προηγουμένως εντάσσεται και η Ελλάδα, η οποία από χώρα προέλευσης μεταναστών στις δεκαετίες του 1950 και 1960, έγινε τα

³² David Harvey: Νεοφιλελευθερισμός- ιστορία και παρόν, Μετάφραση: Αριάδνη Αλαβάνου, Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 70

τελευταία χρόνια χώρα υποδοχής μεταναστευτικών ροών, κυρίως από βαλκανικές χώρες. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία η πολυπληθέστερη κοινότητα μεταναστών στην Ελλάδα είναι η Αλβανική κοινότητα που αποτελεί το 69% των μεταναστών με νόμιμα έγγραφα. Σε αριθμούς αυτό μεταφράζεται σε 500.023 χιλιάδες μετανάστες, ενώ ακολουθούν μετανάστες από την Ουκρανία (19.595), Γεωργία (18.334), Πακιστάν (16.578), Ινδία (14.357), Αίγυπτο (12.084), Φιλιππίνες (10.468), Μολδαβία (9.092), Μπαγκλαντές (6.301), Συρία (5.799), Κίνα (4.840), και Σερβία (2.968).³³ Στους παραπάνω αριθμούς δεν συγκαταλέγονται χιλιάδες μετανάστες, οι οποίοι δεν έχουν καμία νομική αναγνώριση, οπότε και κανένα κατοχυρωμένο δικαίωμα. Είναι προφανές ότι το έντονο μεταναστευτικό ρεύμα των τελευταίων δεκαετιών προς την Ελλάδα έχει επιφέρει τεράστιες αλλαγές στην ελληνική κοινωνία, οι οποίες εκτείνονται από το επίπεδο του πολιτισμού μέχρι τις κοινωνικές αντιλήψεις και την διάρθρωση της αγοράς εργασίας. Χαρακτηριστικά, σε ότι αφορά την αγορά εργασίας και το ειδικό καθεστώς που επικρατεί για τους μετανάστες, ο Ιορδάνης Ψημμένος στο έργο του «Μετανάστευση από τα Βαλκάνια» παραθέτει έγκαιρα κάποια στοιχεία που συγκρότησαν αυτή την ακραία κατάσταση εκμετάλλευσης, ειδικά για τους μετανάστες πρώτης γενιάς.

Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Ιορδάνη Ψημμένο η ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, η κοινωνική και εθνική απομόνωση των Αλβανών μεταναστών διαμεσολαβήθηκε από μία μείζονα έννοια, την **φυλετικοποίηση** της εργασίας.³⁴ Πλέον η σύνθεση της εργασίας εμπεριέχει φυλετικές προκείμενες, καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός, μεταφράζεται σε φθηνά εργατικά χέρια, οπότε και σε στυγνή εκμετάλλευση κατά των αδύναμων και περιθωριοποιημένων μεταναστών. Το προαναφερθέν, κατά το κ. Ψημμένο δεν είναι στοιχείο μόνο της ελληνικής κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, καθώς η φυλετικοποίηση της εργασίας είχε προηγηθεί και σε άλλες χώρες.

Χαρακτηριστικά, η περίφημη οικονομική ανάπτυξη που επήλθε στην μεταπολεμική Γερμανία οφείλεται κατά μείζονα βαθμό στην φυλετικοποίηση της τούρκικης φθηνής εργασίας, καθώς οι Τούρκοι μετανάστες εργάζονταν για δεκαετίες σε άθλιες εργασιακές συνθήκες, δίχως θεμελιώδη δικαιώματα. Σε ένα ευρύτερο θεωρητικό

³³ Στοιχεία από το Υπουργείο Εσωτερικών (ιστοσελίδα) για το 2017.

³⁴ Μετανάστευση Από Τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός Στην Αθήνα: Ιορδάνης Ψημμένος, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 42

πλαίσιο η φυλετικοποίηση της εργασίας και οι κοινωνικές διακρίσεις στους χώρους εργασίας είναι απόρροια της έντασης που επικρατεί ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία. Και επειδή ένας εσωτερικός κανόνας του κεφαλαίου είναι η διευρυνόμενη απαίτηση για περισσότερα κέρδη, μπαίνουν από τα κράτη κοινωνικά, εθνικά, θρησκευτικά και φυλετικά γνωρίσματα στην διαδικασία εύρεσης της εργασίας αλλά και στους χώρους παραγωγής υπεραξιών. Το προαναφερθέν, διαπιστώνεται ρητά και στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου οι Αλβανοί μετανάστες που είναι η ομάδα εστίασης της εργασίας, απομονώθηκαν κοινωνικά και στιγματίστηκαν με διάφορες προκαταλήψεις και στερεότυπα, με αποτέλεσμα οι ντόπιοι εργοδότες να επιβάλλουν σκληρούς όρους εργασίας εκμεταλλεζόμενοι την συστηματική προπαγάνδα των ΜΜΕ, αλλά κυρίως την κρατική πολιτική που τους άφηγε συνειδητά απροστάτευτους και «απογυμνωμένους» από κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα. Πλέον, η ταξική πάλη στον σύγχρονο καπιταλισμό δεν διεξάγεται μόνο σε οικονομικό επίπεδο, καθώς η ταξική εκμετάλλευση διαμεσολαβείται από πολιτιστικούς και φυλετικούς προσδιορισμούς, που ανακατασκευάζονται από τα σύγχρονα νεοφιλελεύθερα ιδεολογήματα, με σκοπό την κοινωνική περιθωριοποίηση ολόκληρων κοινωνικών ομάδων και τάξεων.

Κεφάλαιο 4^ο: Όροι Διαβίωσης Αλβανών Μεταναστών

Όπως γίνεται κατανοητό η μη κρατική αναγνώριση των Αλβανών μεταναστών σε νομικό κυρίως επίπεδο είχε μία σειρά σκληρών συνεπειών στις ζωές χιλιάδων ανθρώπων. Πρώτα από όλα ο χώρος που κινούνταν οι μετανάστες ήταν εξ αρχής οριοθετημένος, καθώς η έλλειψη υλικών πόρων σε συνδυασμό με την κοινωνική στοχοποίηση δημιούργησαν άθλιες συνθήκες ζωής. Πιο επεξηγηματικά, ο κοινωνικός χώρος των Αλβανών μεταναστών χαρακτηρίζεται από μία απαγόρευση όπως θα έλεγε ο Rabinow, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται υποβαθμισμένες περιοχές, όπου σύμφωνα με τα κυρίαρχα αφηγήματα επικρατεί η «εγκληματικότητα» και ζουν άνθρωποι που δεν έχουν σχέση με τα δυτικά πρότυπα. Με την οριοθέτηση του κοινωνικού χώρου επιτυγχάνεται η «εγκληματοποίηση» της σκέψης³⁵, όπου ο μετανάστης νιώθει ξένος στον χώρο, εσωτερικεύοντας και φυσικοποιώντας την κυρίαρχη κοινωνική προκατάληψη περί κατωτερότητας. Σε αυτό το πλαίσιο όπου ο κοινωνικά και κρατικά προσδιορισμένος χώρος συγκροτεί υποκείμενα με αισθήματα κατωτερότητας, παρατηρούμε τον τρόπο που οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του νεοφιλελευθερισμού τροφοδοτούν τον ρατσισμό και πως ο ρατσισμός φυσικοποιεί τον νεοφιλελευθερισμό.

Πιο συγκεκριμένα, οι φυλετικοί μύθοι που προσδιόριζαν τους μετανάστες ως εγκληματικά στοιχεία που δεν έχουν σχέση με τα δυτικά πρότυπα συνδέονταν με την βασική στόχευση του νεοφιλελευθερισμού που στην περίπτωση των μεταναστών ήταν όπως προείπαμε η φυλετικοποίηση της εργασίας. Με την φυλετικοποίηση της εργασίας τα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι κυρίαρχες τάξεις έβαλαν στο κοινωνικό προσκήνιο όλες τις νεοφιλελεύθερες πρακτικές σε απόλυτη εφαρμογή. Οι ευέλικτες και ελαστικές μορφές εργασίας, η μη κατοχύρωση κανενός εργασιακού δικαιώματος και η μη τήρηση κανενός ορίου στις ώρες εργασίας των Αλβανών και όχι μόνο μεταναστών ήταν ο απόλυτος κανόνας για πολλά χρόνια. Στις μέρες μας όπου οι περισσότεροι μετανάστες δεύτερης γενιάς αναγνωρίζονται νομικά σύμφωνα με τον νόμο περί ιθαγένειας του 2015 και διεκδικούν πολλά περισσότερα δικαιώματα

³⁵ Μετανάστευση Από τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός Στην Αθήνα: Ιορδάνης Ψημμένος, Εκδόσεις Παπαζήση

από τους γονείς τους λόγω και των καλύτερων συγκριτικά (α' γενιά) όρων διαβίωσης και εκπαίδευσης, το νεοφιλελεύθερο αφήγημα αναπροσαρμόζεται ώστε να συνεχιστεί η εκμετάλλευση και η περιθωριοποίηση. Κατά κύριο λόγο ο βασικός στόχος δεν είναι πλέον οι μετανάστες αλβανικής καταγωγής αλλά οι μετανάστες από την Αφρική, την Ασία και σαφώς οι πρόσφυγες. Με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύεται εμπράκτως ότι η φυλετικοποίηση της εργασίας συνδέεται με τον κυρίαρχο νεοφιλελευθερισμό, καθώς η στοχοποίηση με φυλετικούς όρους απειλεί αποκλειστικά τους πιο αδύναμους πολίτες και διαχέεται μέσω του κοινωνικού αυτοματισμού σε όλες τα αδύναμες κοινωνικές τάξεις ανεξαρτήτως καταγωγής.

Μία άλλη πολύ σημαντική διάσταση για να αντιληφθούμε την αυστηρά προσδιορισμένη ζωή των Αλβανών μεταναστών είναι και οι χώροι διαμονής την δεκαετία κυρίως του 1990 και στις αρχές της νέας χιλιετίας. Πιο συγκεκριμένα, μέσα στις μεγάλες πόλεις αλλά και σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια οι χώροι διαμονής των Αλβανών μεταναστών χαρακτηρίζονταν από την «ψύχρα, την παγωνιά και την ανασφάλεια»³⁶. Χαρακτηριστικά, οι Αλβανοί μετανάστες ζούσαν κυρίως ομαδικά, σε χώρους όπου δεν πληρούνταν τα κριτήρια για μια αξιοπρεπή ζωή ενώ υπήρχαν τεράστιες ελλείψεις και σε υγειονομικά ζητήματα. Επιπροσθέτως, λόγω τη έλλειψης μιας αξιοπρεπούς οικίας οι Αλβανοί μετανάστες όχι μόνο δεν μπορούσαν να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους, αλλά αντιθέτως το μοναδικό μέλημα ήταν η επιβίωση σε έναν κόσμο όπου δεν υπήρχε κανένα απολύτως δικαίωμα. Ζούμε σε μία κοινωνία που συνεχώς μεταβάλλεται, καθώς οι συνήθειες και οι συνθήκες ζωής των ανθρώπων είναι συνεχώς υπό μία διαρκή επαναδιαπραγμάτευση, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να αποκóπτονται από συλλογικές διαδικασίες και να θριαμβεύει ο άκρατος ατομικισμός και ο κοινωνικός αποκλεισμός ολόκληρων πληθυσμών.

Το προαναφερθέν διαφαίνεται με γλαφυρότητα όπως προείπαμε και στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών οι οποίοι από την δεκαετία του 1990 και για πολλά χρόνια ήταν ουσιαστικά αθέατοι κοινωνικά, μην έχοντας ουσιαστικά το δικαίωμα ούτε της φυσικής αναπαραγωγής. Χαρακτηριστικά, εάν η λέξη οικία συμβολίζει την κοινωνική ασφάλεια, την αναγνώριση και τον προσδιορισμό του κοινωνικού είναι, τότε οι χώροι διαμονής των μεταναστών στην Αθήνα συμβολίζουν ανασφάλεια, περιθωριοποίηση

³⁶ Μετανάστευση Από τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός Στην Αθήνα: Ιορδάνης Ψημμένος, Εκδόσεις Παπαζήση σελ. 148

και αποξένωση (Lefebvre, 1984).³⁷ Πιο επεξηγηματικά, ενώ η σταθερή οικία επιτρέπει την ανάπτυξη της προσωπικότητας και του αυτοπροσδιορισμού, στην περίπτωση των μεταναστών η μη ύπαρξη σταθερής οικίας διαμέλιζε την προσωπικότητα τους, με αποτέλεσμα να βυθίζονται στην διαρκή περιθωριοποίηση και την κοινωνική απομόνωση. Όπως θα έλεγε ο Bourdieu τα σύγχρονα γκέτο της Βάθης και της Ομόνοιας συμβολίζουν ως χώροι διαβίωσης έναν ασταμάτητο αγώνα ανάμεσα στην ημέρα και στην νύχτα³⁸. Κάθε πρωινό ουσιαστικό σηματοδοτεί την αρχή ενός αγώνα για επιβίωση, ενώ όταν ο ήλιος πέφτει οι Αλβανοί πλανόδιοι εργάτες χάνονται στους απρόσωπους και παγωμένους χώρους διαμονής, καταδικασμένοι στο περιθώριο της κοινωνίας.

Πιο συγκεκριμένα, οι χώροι διαμονής των Αλβανών μεταναστών δείχνουν με τον πιο σαφή τρόπο το πόσο απαγορευτική ήταν η αθηναϊκή κοινωνία σε οτιδήποτε ξένο και διαφορετικό με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να ζουν σε συνθήκες όπου η αξιοπρέπεια συντρίβονταν κάθε μέρα. Σε αυτό το πλαίσιο όπου ο χώρος περιθωριοποιεί του Αλβανούς μετανάστες έχει μεγάλη σημασία και η αντιμετώπιση των Ελλήνων πολιτών, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις αντιμετώπιζαν τους μετανάστες ως ανθρώπους κατώτερης ποιότητας, όντας διαποτισμένοι από την κυρίαρχη ιδεολογία που προσέδιδε στους μετανάστες κοινωνικές ιδιότητες με φυλετικά κριτήρια. Το προαναφερθέν διαφαίνεται με ενάργεια στους κοινωνικούς χώρους, όπου ο ντόπιος προσέδιδε άλλα χαρακτηριστικά σε σχέση με τους μετανάστες. Επί παραδείγματι, οι σταθμοί τρένων αποτελούσαν για τους πλανόδιους Αλβανούς μετανάστες στην δεκαετία του 1990 κυρίως αλλά και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 χώροι όπου προστατεύονται από τα φυσικά φαινόμενα, όπως η βροχή και η παγωνιά στις κρύες νύχτες του χειμώνα. Από την άλλη για τους Αθηναίους πολίτες οι σταθμοί τρένων αποτελούσαν απλά μέσα μεταφοράς για να μετακινηθούν. Η παραπάνω αντίθεση υποδηλώνει τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος ως πεδίο εκδίπλωσης κοινωνικών σχέσεων συγκροτεί υποκείμενα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

³⁷ Μετανάστευση από τα βαλκάνια- Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα, Ιορδάνης Ψημμένος, Εκδόσεις Παπαζήση σελ.149

³⁸ Μετανάστευση από τα βαλκάνια- Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα, Ιορδάνης Ψημμένος, Εκδόσεις Παπαζήση σελ.150

Ουσιαστικά, το φιλελεύθερο αφήγημα περί φυσικών δικαιωμάτων και τον σεβασμό στην ιδιωτικότητα του κάθε ανθρώπου στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών ήταν στην δεκαετία του 1990 ένα όνειρο θερινής νυκτός, καθώς ήταν άνθρωποι που είχαν αποξενωθεί από οτιδήποτε κοινωνικό. Εάν ισχύει η διατύπωση του Μαρξ ότι η ελευθερία είναι προϊόν κοινωνικών σχέσεων στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών, οι κοινωνικές σχέσεις ήταν απόρροια αποκλειστικά αδήριτων αναγκαιοτήτων, όπου γίνονταν με μοναδικό σκοπό την υλική αναπαραγωγή.

Ουσιαστικά, ο ιδιωτικός βίος των Αλβανών μεταναστών θα μπορούσε να ταυτιστεί με τα λογοτεχνικά αριστουργήματα του Franz Kafka, και κυρίως με τον βασικό χαρακτήρα της Δίκης, τον Γιόζεφ Κ. Ενδεικτικά, όπως ο Γιόζεφ Κ. δεν είχε ιδιωτικό βίο, καθώς είχε παραβιαστεί από απρόσωπους εξουσιαστικούς μηχανισμούς που τον εξεδίωκαν χωρίς ο ίδιος ο πρωταγωνιστής να γνωρίζει τον λόγο³⁹, έτσι και οι Αλβανοί μετανάστες δεν μπορούσαν να διακρίνουν το πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου ή της εργασίας. Θα έπρεπε εν είδει ρομπότ να είναι έτοιμοι για εργασία ανά πάσα στιγμή στο εικοσιτετράωρο, όποτε ο εκάστοτε εργοδότης το θεωρούσε απαραίτητο. Το αποτέλεσμα για τους μετανάστες ήταν ο πολυκερματισμός της προσωπικότητας και η συνειδησιακή αλλοτρίωση, όντας ουσιαστικά **πλανόδιοι** σε όλα τα επίπεδα του βίου τους.

Τα προαναφερθέντα, θα λέγαμε ότι δημιουργούν μία κατάσταση εξαίρεσης όπως αναφέρει ο Αγκάμπεν, όπου στην περίπτωση των μεταναστών η προσωρινότητα παίρνει χαρακτηριστικά μονιμότητας. Πιο αναλυτικά, η ποινικοποίηση της φτώχειας και η υποβάθμιση περιοχών ώστε να δημιουργηθούν γκέτο μεταναστών, δημιουργεί μία κατάσταση ασφυξίας όπου η φιγούρα του μετανάστη είναι πλήρως διαποτισμένη από μία κατάσταση συνεχούς εξαίρεσης και ανασφάλειας.⁴⁰ Οι Αλβανοί μετανάστες ήταν ουσιαστικά άνθρωποι που ήταν διαρκώς σε μία κατάσταση συνεχούς εργασιακής επισφάλειας και περιπλάνησης, όπου οι νομικές εγγυήσεις που ίσχυαν για τους δυτικούς εργαζόμενους, ήταν διαρκώς υπό άρση. Ουσιαστικά, προϋπόθεση για την δυνατότητα της υλικής αναπαραγωγής ήταν στην περίπτωση των Αλβανών

³⁹ Franz Kafka, Η Δίκη: μετάφραση, Κοτζιάς Αλέξανδρος, Κέδρος, 2009, σελ. 30

⁴⁰ Μετέωροι χώροι της ετερότητας: Σταύρος Σταυρίδης, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 25

μεταναστών η παραίτηση από οτιδήποτε συγκροτεί υποκείμενα δικαιωμάτων.⁴¹ Με τον προαναφερθέντα τρόπο οι Αλβανοί μετανάστες ειδικά την δεκαετία του 1990 αντιμετώπιζονταν ως άνθρωποι χαμηλότερης ποιότητας, χωρίς δικαιώματα ή προστασία, όπου οι χώροι διαμονής ήταν πάντοτε προσωρινοί. Οι Αλβανοί μετανάστες ως κάτοικοι ζουν και εργάζονται σε τόπους που ουσιαστικά είναι μη τόποι, καθώς η σχετικοποίηση του χώρου και του χρόνου είναι κανόνας. Η ρευστοποίηση του χώρου και του χρόνου μπορεί να συνδεθεί με αυτό που ο Ulrich Beck ονομάζει, κοινωνία της διακινδύνευσης.

Πιο αναλυτικά, κατά τον Γερμανό κοινωνιολόγο ως κοινωνία της διακινδύνευσης χαρακτηρίζεται μία φάση εξέλιξης της σύγχρονης κοινωνίας, στην οποία οι κοινωνικές, πολιτικές, οικολογικές, και ατομικές διακινδυνεύσεις που προκαλούνται από την δυναμική της ανανέωσης, ξεφεύγουν ολοένα και περισσότερο από τους θεσμούς ελέγχου και εξασφάλισης που είχε δημιουργήσει ο μεταπολεμικός καπιταλισμός⁴². Το ιδιαίτερο στοιχείο στην ανάλυση του Beck είναι ότι οι διακινδυνεύσεις και οι κίνδυνοι που διατρέχουν τα άτομα στις σύγχρονες «μετανεωτερικές» κοινωνίες είναι μία απόφαση των ίδιων των υποκειμένων, τα οποία θέλουν να κινούνται συνεχώς στον χώρο και αναπροσαρμόζουν διαρκώς τον χρόνο για να ξεφύγουν από τους απρόσωπους και αφανείς μηχανισμούς της εξουσίας και των θεσμών. Η προαναφερθείσα ατομοκεντρική προσέγγιση του Γερμανού κοινωνικού στοχαστή στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών και όχι μόνο, δεν ισχύει, καθώς οι αποφάσεις των μεταναστών διέπονται από το στοιχείο της αδήριτης αναγκαιότητας, η οποία καθοδηγεί τις αποφάσεις των υποκειμένων στον σκληρό αγώνα της επιβίωσης. Οπότε η θεώρηση ότι η ζωή βουτηγμένη σε ένα διαρκή κίνδυνο είναι απόφαση των ατόμων είναι ένα ιδεολόγημα, καθώς στην πραγματικότητα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Πιο επεξηγηματικά, η αποδόμηση των κοινωνικών ασφαλίσεων και των κοινωνικών δικαιωμάτων που είχαν κατοχυρωθεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, δεν είναι απόφαση των υποκειμένων, αλλά των ανώτερων κοινωνικών τάξεων οι οποίες στην κυνήγι του κέρδους αποδομούν κάθε κοινωνική κατάκτηση. Ουσιαστικά, το βαθύ περιεχόμενο της

⁴¹ Μετέωροι χώροι της ετερότητας: Σταύρος Σταυρίδης, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 26

⁴² Agamben Giorgio, “Η κατάσταση εξαίρεσης», μτφς, Οικονομίδου Μαρία, εκδόσεις Πατάκη, 2013, σελ. 25

νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας είναι, ότι η αντικειμενική καταβύθιση των μεταναστών και εργαζομένων σε σκληρές συνθήκες διαμονής και εργασίας παρουσιάζεται στο μυαλό των ανθρώπων ως μία απόφαση ελευθερίας.

Κεφάλαιο 5^ο: Ένσωμάτωση και Επιστροφή στο Περιθώριο

Όπως αναλύσαμε και προηγουμένως οι Αλβανοί μετανάστες κατά την δεκαετία κυρίως του 1990 αλλά και στις αρχές της νέας χιλιετίας ήταν άνθρωποι πλανόδιοι, όπου κάθε κοινωνική ταυτότητα ήταν ρευστή, από τους χώρους διαμονής και τους τόπους εργασίας, μέχρι τις κοινωνικές τους σχέσεις. Βασικό στοιχείο στην κοινωνική τους συγκρότηση ήταν η αλλοτρίωση και ο κατακερματισμός της προσωπικότητας. Όλα τα προαναφερθέντα βεβαίως είχαν σαν αφετηρία την ευελιξία στους χώρους εργασίας, καθώς ο τρόπος που συγκροτούνται οι εργασιακές σχέσεις, καθορίζει σε ένα μεγάλο βαθμό και τις κοινωνικές σχέσεις. Το προαναφερθέν, δεν επιτελείται με έναν μηχανικό και αυτόματο τρόπο, καθώς και οι συνήθειες της καθημερινότητας μαζί με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς οδηγούσαν τους μετανάστες στο συμπέρασμα ότι η αδικία και η περιθωριοποίηση ήταν μία φυσική διαδικασία. Με αυτόν τρόπο αντιλαμβανόμαστε ότι οι μετανάστες που είναι από τα πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα έγιναν τα πρώτα θύματα του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος όπως είδαμε και αργότερα αποδόμησε κατά μείζονα βαθμό και τα δικαιώματα όλων των εργαζομένων, ανεξαρτήτως καταγωγής.

Πέρα όμως από το πρώτο στάδιο της απόλυτης κοινωνικής περιθωριοποίησης των μεταναστών στην δεκαετία του 90', τα πράγματα μεταβλήθηκαν αρκετά στα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας, καθώς σε ένα βαθμό αρκετοί μετανάστες αλβανικής καταγωγής έφτιαζαν με πολύ σκληρή και απάνθρωπη εργασία καλύτερους όρους διαβίωσης. Χαρακτηριστικά, σε αυτό το δεύτερο στάδιο ένα σημαντικό κομμάτι των Αλβανών μεταναστών εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε κάποιο σπίτι, με αποτέλεσμα να ξεφύγουν σε ένα βαθμό από την βαρβαρότητα των προηγούμενων ετών. Επιπλέον, πολλοί μετανάστες έφεραν στην Ελλάδα τις οικογένειες τους ενώ τα παιδιά τους είχαν πρόσβαση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, με αποτέλεσμα να αλλάξουν σε μεγάλο βαθμό οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. Επιπλέον, το πιο σημαντικό είναι ότι στο επίπεδο της εργασίας αρκετοί Αλβανοί μετανάστες έπαψαν να είναι πλανόδιοι εργαζόμενοι και βρήκαν ένα σταθερό επαγγελματικό προσδιορισμό, με αποτέλεσμα να επέλθει μια σχετική σταθερότητα στην καθημερινότητα τους και στις συνήθειες

τους. Πρέπει να τονίσουμε ότι μπορεί η κατάσταση που βίωναν οι Αλβανοί μετανάστες στην δεκαετία του 2000 να βελτιώθηκε σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια αλλά σε καμία περίπτωση δεν έπαψαν οι μετανάστες να είναι θύματα της εργοδοτικής αυθαιρεσίας και αποκλεισμένοι από την κρατική διαχείριση.

Όπως προείπαμε η δεκαετία του 2000 ήταν μία εποχή που η καθημερινότητα και οι συνήθειες των μεταναστών «εξανθρωπίστηκαν» σε έναν βαθμό σε σχέση με τις άθλιες συνθήκες της δεκαετίας του 1990, όμως η κρίση του 2008 και η έλευση της εποχής των μνημονίων επέφεραν τρομακτικές αλλαγές στους μετανάστες. Χαρακτηριστικά, όπως γνωρίζουμε και από άλλες ιστορικές περιόδους μία οικονομική κρίση πλήττει στο καπιταλιστικό σύστημα πρώτα από όλα τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Έτσι και στην συγκεκριμένη περίπτωση που ερευνάμε, πολλοί Αλβανοί μετανάστες έχασαν τις δουλειές τους, άλλοι επέστρεψαν πίσω στην χώρα καταγωγής και πολλοί όντας ήδη μετανάστες μετακινήθηκαν σε άλλες δυτικές χώρες για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Σε ότι αφορά σε αυτούς που έμειναν στην Ελλάδα ένα πολύ μεγάλο κομμάτι έχασε το σταθερό επαγγελματικό προσδιορισμό και επέστρεψε στην αβεβαιότητα της πλανόδιας εργασίας, ώστε να εξασφαλίζουν την φυσική τους αναπαραγωγή. Έτσι, κάνοντας τις παραπάνω παραδοχές, θα πραγματοποιήσουμε τρεις συνεντεύξεις για να δούμε πως βίωναν οι μετανάστες την καθημερινότητα τους και τις συνήθειες τους ανάλογα με την κατάσταση που επικρατούσε στο επίπεδο της εργασίας. Ουσιαστικά, θα μας μιλήσουν για το πρώτο στάδιο της δεκαετίας κυρίως του 1990 όπου ήταν πλανόδιοι εργαζόμενοι, για το δεύτερο στάδιο όπου βρήκαν έναν σταθερό επαγγελματικό προσδιορισμό και για το τελευταίο στάδιο όπου λόγω της κρίσης υπέπεσαν πάλι στην πλανόδια εργασία. Έτσι θα δούμε τις μετατοπίσεις που είχε η πραγματικότητα μέσα από τα μάτια των ίδιων των Αλβανών μεταναστών.

Κεφάλαιο 6^ο: Μεθοδολογία- Σχεδιασμός Έρευνας

Στα πλαίσια της κοινωνιολογικής μας έρευνας για την πλανόδια εργασία έχει μεγάλη σημασία να αναφέρουμε αυτό που έλεγε ο καθηγητής κοινωνιολογίας Norman Dennis, ο οποίος τόνιζε ότι η κοινωνιολογία, ως επιστήμη του ανθρώπου έχει χρέος να εξηγήσει και να αναδείξει την οργάνωση ζωής και το πώς οι ομάδες και οι τάξεις των ανθρώπων συνδέονται με την οικονομία και την πολιτική. Για τον Norman Dennis η κοινωνία αποτυπώνεται καλύτερα στις σχέσεις των ανθρώπων, στις συνήθειες τους, στους μύθους και στις καθημερινές πράξεις τους, παρά σε μία «ανατομία» των βασικών αρχών της⁴³. Σε αυτό το πλαίσιο μίας και η κεντρική έννοια της μελέτης μας είναι η πλανόδια εργασία δεν μπορούμε να την αποκόψουμε από την έννοια του χώρου, ο οποίος στην κοινωνιολογία και στην ίδια την κοινωνική ζωή δεν είναι στατικός αλλά δυναμικός και συνεχώς υπό διαμόρφωση με βάση τους κοινωνικοπολιτικούς συσχετισμούς. Επίσης ο Dennis τόνιζε ότι για να μελετήσεις ένα κοινωνικό φαινόμενο θα πρέπει να εξετάσεις την υπό εξέταση ομάδα μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον που ζει και να επικεντρωθείς σε σημαντικές έννοιες, όπως η εργασία, το κύρος του επαγγέλματος και η κουλτούρα, καθώς οι προαναφερθέντες προσδιορισμοί είναι αυτοί που συγκροτούν κοινωνικά υποκείμενα που δρουν με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Επίσης στην έρευνα μας είναι πολύ σημαντικό να εστιάσουμε στους κοινωνικούς μηχανισμούς παραγωγής και αναπαραγωγής του κοινωνικού αποκλεισμού όπως τους βιώνουν οι ίδιοι οι μετανάστες, δίνοντας έμφαση στην πλατεία, όπου είναι ο χώρος όπου πλανιούνται οι Αλβανοί την δεκαετία του 1990 και διολίσθησαν πολλοί στην ίδια κατάσταση με το βάθεμα της κρίσης.

⁴³ Μετανάστευση από τα βαλκάνια- Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα, Ιορδάνης Ψημμένος, σελ.12

Μορφολογία του Πληθυσμού

Οι συνεντεύξεις έγιναν σε μετανάστες αλβανικής καταγωγής, καθώς είναι η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών εντός της ελληνικής επικράτειας, και έχουν ζήσει όλες τις μετατοπίσεις που έχουν επέλθει από την δεκαετία του 1990 και εντεύθεν. Από μορφολογική άποψη είναι ηλικίας 40 μέχρι 45 ετών, οι οποίοι είχαν έρθει την δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα σε πολύ μικρή ηλικία, και τώρα έχουν οικογένεια και παιδιά. Επιπλέον, ένα άλλο στοιχείο μορφολογικής ιδιότητας είναι ότι γνωρίζουν πολύ καλά την ελληνική γλώσσα, ενώ στο επίπεδο της εκπαίδευσης είναι ως επί το πλείστον ημιαναλφάβητοι. Ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι μετανάστες που συμμετείχαν στην έρευνα δεν είχαν για πολλά χρόνια νομική αναγνώριση από το ελληνικό κράτος, με αποτέλεσμα κάθε μέρα για πολλά χρόνια να υπάρχει στο μυαλό τους η δαμόκλειος σπάθη της απέλασης. Κάποια στιγμή στην δεκαετία του 2000 απέκτησαν τα απαραίτητα έγγραφα για νόμιμη παραμονή στην Ελλάδα, ενώ στην σημερινή εποχή λόγω συνθηκών βρίσκονται σε μία κατάσταση ανασφάλειας για την εξασφάλιση της υλικής αναπαραγωγής. Τέλος οι συνεντευξιαζόμενοι συγκεντρώνονται στο κέντρο της Αθήνας, και πιο συγκεκριμένα στην Ομόνοια ώστε να βγει το μεροκάματο.

Χώροι Διεξαγωγής Συνεντεύξεων

Ο χώρος που επιλέχθηκε να γίνει η έρευνα είναι το κέντρο της Αθήνας και πιο συγκεκριμένα η πλατεία Ομονοίας, καθώς η συγκεκριμένη περιοχή είναι η πιο υποβαθμισμένη, με αποτέλεσμα οι περιθωριοποίηση και η αποξένωση να διαφαίνεται εξ'αρχής. Η περιοχή της Ομόνοιας ιστορικά είναι ένας χώρος όπου αποτελεί σημαντικό κόμβος ενδομετανάστευσης. Ήδη από το 1974 κατά την διάρκεια του προσφυγικού κύματος από την Κύπρο αρχίζει να διαμορφώνεται σε συλλογικό χώρο όπου διέμεναν μετανάστες. Ο κοινωνικός χώρος της Ομόνοιας αποτελεί το πεδίο όπου ο πλανόδιος αλλοτριωμένος μετανάστης συγκροτεί την ταυτότητα του, η οποία

είναι διαποτισμένη από την συνεχή διακινδύνευση για το εξασφάλιση του παρόντος. Ένας άλλος πολύ σημαντικός λόγος που επιλέχθηκε η Ομόνοια ως χώρος όπου έγινε η έρευνα, είναι διότι ενώ πολλοί μετανάστες αλβανικής καταγωγής έχουν ενσωματωθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στην ελληνική κοινωνία και έχουν τα δικά του δίκτυα κοινωνικοποίησης, οι συνεντευξιαζόμενοι, εάν και είναι πάνω από 20 χρόνια στην Ελλάδα αναγκάστηκαν λόγω του έχασαν τις δουλειές τους να ξαναγυρίσουν σε ένα χώρο, όπου τα χρόνια της σταθερής εργασίας πέρασαν μόνο περαστικοί, όπως μας είπαν χαρακτηριστικά στην συνέντευξη.

Δομή Συνεντεύξεων

Η τεχνική που επιλέχθηκε για να δούμε τις μετατοπίσεις στις συνήθειες και την καθημερινότητα των μεταναστών την τελευταία εικοσαετία ήταν οι συνεντεύξεις. Επειδή το θέμα της ερευνητικής πρότασης είναι πολύπλοκο και σε θεωρητικό επίπεδο απαιτητικό, όπως προκρίθηκε η ποιοτική έρευνα για τη διερεύνηση των ερωτημάτων. Πιο συγκεκριμένα, επειδή οι ποιοτική έρευνα είναι δυναμική και «ευέλικτη» (Robson 2007: 226-229), προσφέρει μια αποτελεσματικότερη εμβάθυνση στις συνεντεύξεις που θα επιτελεστούν. Χαρακτηριστικά, η στρατηγική της ποιοτικής έρευνας επιλέχθηκε ως η πιο κατάλληλη, καθώς μας δίνει το κατάλληλο πλαίσιο για την ανάδειξη στάσεων και αντιλήψεων, ώστε να κατανοήσουμε βαθιά τις κρίσεις των ερωτώμενων (Babbie, 505-6). Επιπλέον, μεγάλη προσοχή θα δοθεί στη μέθοδο παραγωγής δεδομένων, την παρατήρηση της J.Mason (2003), η οποία υποστηρίζει ότι όρος «παραγωγή» αποδίδει ορθότερα τον ρόλο του ερευνητή στην ποιοτική έρευνα, σε σχέση με την έννοια της «συλλογής» δεδομένων, καθώς στην έννοια της «παραγωγής» εμπεριέχεται και η «όσμωση» μεταξύ του ερευνητή και των ερωτώμενων. Αυτό άλλωστε είναι και το πλεονέκτημα μιας ποιοτικής έρευνας, καθώς ο σχεδιασμός είναι δυναμικός, ελεύθερος, και όχι έτοιμος εκ των προτέρων (Babbie, 2011: 494.).

Ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο που θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό την επιτυχία της συζήτησης μεταξύ ερευνητή και των ερωτώμενων είναι η διαδικασία της συνέντευξης και η μεθοδολογική επάρκεια του ερευνητή. Έτσι και στην προκειμένη περίπτωση, ο ερευνητής που θα ανιχνεύσει τις νοηματοδοτήσεις των ερωτώμενων σχετικά με την τις συνήθειες και τις κοινωνικές τους σχέσεις όντας πλανόδιοι εργαζόμενοι, θα λάβει υπόψη, ότι η συνέντευξη βασίζεται στην παρακάτω θέση: «η γνώση επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω της καλής ακρόασης, έως και «ευγενούς αφουγκράσματος» των κόσμων των υποκειμένων, τα οποία ο ερευνητής οφείλει να έχει συνεισφέρει στο να εκφραστούν. Για αυτό τον λόγο ακόμα και τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης είναι καθοριστικά» (Kvale, 1996: 128). Ο προαναφερθείς παράγοντας είναι πολύ σημαντικός, καθώς εάν δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις και αποσαφηνιστούν οι στόχοι των συνεντεύξεων, τότε ο ερευνητής διεισδύει βαθιά στις απόψεις των ερωτώμενων και ανιχνεύει σημαντικά στοιχεία.

Δεοντολογικά Ζητήματα

Επειδή, η συγκεκριμένη έρευνα είναι απαιτητική και πολύπλοκη, θα πρέπει ο ερευνητής σε κάποια ζητήματα να δείξει ανοχή και υπομονή. Πρώτον, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση ο ερευνητής να πιέσει τους ερωτώμενους για να εκφράσουν τις αντιλήψεις τους, καθώς με αυτόν τον τρόπο οι ερωτώμενοι ενδέχεται να μην εκφράσουν τις «πραγματικές» τους σκέψεις, απαντώντας «τυπικά» και κυνικά. Οπότε, είναι «χρέος» του ερευνητή να δημιουργήσει το κατάλληλο «κλίμα», ώστε οι ερωτώμενοι να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις, χωρίς αναστολές. Τέλος, το πιο σημαντικό δεοντολογικό ζήτημα, είναι η διασφάλιση της ανωνυμίας από τον ερευνητή, καθώς ενδέχεται οι ερωτώμενοι να μην επιθυμούν να «δημοσιοποιηθούν» τα προσωπικά τους στοιχεία. Το προαναφερθέν, θα γίνει με τη μορφή άτυπης προφορικής συμφωνίας και θα αποσαφηνιστεί από την αρχή ότι η έρευνα έχει καθαρά ακαδημαϊκό χαρακτήρα, έτσι ώστε κανένας να μην έχει την παραμικρή αμφιβολία για την αξιοπιστία της έρευνας. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται εξ αρχής μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι καλύτερες προϋποθέσεις για μια επιτυχή ερευνητική διαδικασία.

Κεφάλαιο 7^ο: Συνεντεύξεις

Στο τελευταίο στάδιο της εργασίας θα δούμε τρεις περιπτώσεις Αλβανών μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα είκοσι χρόνια και πάνω. Οι συνεντεύξεις όπως είπαμε και στον πρόλογο πραγματοποιήθηκαν στην Ομόνοια, στο κέντρο της Αθήνας, σε έναν χώρο όπου για δεκαετίες πλανιούνται άνθρωποι που είναι αποξενωμένοι και περιθωριοποιημένοι από την υπόλοιπη κοινωνία. Ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος είναι ο σαραντάχρονος Μπελούλ, ο οποίος ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα πριν 21 ολόκληρα χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, ο Μπελούλ είναι παντρεμένος και έχει δυο παιδιά ηλικίας 11 και 9 χρονών αντίστοιχα. Από την αρχή της συνέντευξης ο Μπελούλ αναφέρει, ότι η απόφαση του να μεταναστεύσει στην Ελλάδα την δεκαετία του 1990 ήταν μονόδρομος, καθώς θα έπρεπε να ξεφύγει από την οικονομική ανέχεια που επικρατούσε στην Αλβανία και να βρει καλύτερους όρους διαβίωσης για τον ίδιον αλλά και να βοηθάει τους γονείς του μέσω των εμβασμάτων. Σε ότι αφορά τον τρόπο που ήρθε στην Ελλάδα, ο Μπελούν αναφέρει ότι ήρθε με τα πόδια, μαζί με άλλα 10 άτομα, περπατώντας για 8 ημέρες μέσα σε πολύ σκληρές συνθήκες, όπου οι αντοχές των ανθρώπων δοκιμάζονταν.

Συνεχίζοντας την αφήγηση του αναφέρει ότι όταν ήρθε στην Ελλάδα όλα ήταν ξένα, καθώς δεν γνώριζε ελληνικά και δεν μπορούσε να επικοινωνήσει για τίποτα όπως χαρακτηριστικά λέει. Ρωτώντας τον για το πώς εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, ο ίδιος αναφέρει ότι ήδη το 1996 κάποιοι συγγενείς του ήταν εγκατεστημένοι στην πρωτεύουσα με αποτέλεσμα να έρθει και ο ίδιος με άλλους Αλβανούς. Σε ότι αφορά τους τόπους διαμονής, όπως ο ίδιος λέει «ήταν μια φρίκη», και εύχομαι να μη ζήσει κανένας τις δυσκολίες που περάσαμε εμείς όταν πρωτοήρθαμε στην Ελλάδα». Ρωτώντας τον να μας πει περισσότερες λεπτομέρειες ο Μπελούλ αρχίζει να θυμάται τις απάνθρωπες συνθήκες που επικρατούσαν στην αρχή. Πιο συγκεκριμένα, για πολλές μέρες όπως ο ίδιος λέει πριν ακόμα εγκατασταθεί στην Αθήνα, κοιμόταν κάτω από στέγες ή εγκαταλελειμμένα οικήματα, όπου επικρατούσε η απόλυτη παγωνιά και ο απόλυτος εξευτελισμός της αξιοπρέπειας του. Με την αναπόληση εκείνης της κτηνώδους εποχής για τον ίδιον, ο Μπελούλ αναφέρει ότι αυτό που τον κράτησε όρθιο ήταν η ανάγκη και η ευθύνη απέναντι στην οικογένεια του, η οποία δεν θα μπορούσε να επιβιώσει εάν δεν τα έβγαζε πέρα ο ίδιος.

Ακόμα, σε ότι αφορά τους τόπους διαμονής, ο Μπελούλ, αναφέρει ότι μετά από πολλές μέρες περιπλανήσεων, εγκαταστάθηκε σε συγκεκριμένο χώρο στο οίκημα που έμεναν τα ξαδέρφια του στο κέντρο της Αθήνας. Σε αυτό το ετοιμόρροπο κτήριο ζούσαμε πάνω από δέκα άνθρωποι και ήμασταν στοιβαγμένοι σαν τα «ποντίκια» όπως ο ίδιος λέει. Στον τόπο διαμονής όπου έμεινα για 4 χρόνια ήταν πραγματική μία πολύ ασφυκτική κατάσταση, καθώς δεν υπήρχε χρόνος να σκεφτείς για κανένα ζήτημα. Όλοι ήμασταν στην ίδια μοίρα της μιζέριας και της φτώχειας όπως ο Μπελούλ λέει. Ρωτώντας τον για την σχέση του με τους υπόλοιπους Αλβανούς, ο Μπελούλ, θεωρεί ότι η φρίκη και η κατάσταση απελπισίας στην οποία ήμασταν εμείς την δεκαετία του 1990 κάνει τους ανθρώπους «κακούς» όπως λέει. Όταν δεν έχεις να φας και δεν ξέρεις τι σου ξημερώνει το αύριο, τότε οδηγείσαι σε συμπεριφορές που δεν θα πίστευες ποτέ ότι θα είχες. Σε αυτή την εποχή της απόλυτης εξαθλίωσης όλοι ήμασταν καχύποπτοι με όλους και τους βλέπαμε όλους σαν εχθρούς.

Συζητώντας μαζί του, μου μιλούσε για την αιτία που γεννάει όλη αυτήν την καχυποψία και την κακία, ο Μπελούλ μου ανέφερε, ότι το πρόβλημα ξεκινάει όλο από το οικονομικό επίπεδο, καθώς εάν δεν έχεις εξασφαλίσει το φαγητό σου, τότε λογικό είναι να ζηλεύεις και φθονείς τους άλλους. Σχετικά με τις εργασίες στα πρώτα χρόνια, ο Μπελούλ αναφέρει ότι όλοι οι μετανάστες τότε βγαίναμε στην Ομόνοια και περιμέναμε κάποιον ντόπιο να μας πάρει για οποιαδήποτε δουλειά, είτε για υδραυλικά, είτε για ηλεκτρολογικά, είτε για οποιαδήποτε χειρωνακτική εργασία. Όμως βασική ασχολία των περισσότερων ήταν οι οικοδομικές εργασίες. Τότε στην πλατεία οι ντόπιοι ήταν σαν να μην μας βλέπουν, καθώς για πολλούς ήμασταν ενοχλητικοί για τα μάτια τους, όπως λέει με ένταση ο Μπελούλ. Σε αυτές τις συνθήκες που επικρατούσαν έχανε το εαυτός σου, καθώς ο καθένας για να επιβιώσει δεν νοιαζόταν για τους άλλους αλλά έκανε ότι μπορούσε για βάλει εμπόδια, δημιουργώντας εχθρούς εκεί που δεν υπήρχαν. Σε αυτό το πλαίσιο έχει μεγάλη σημασία και ο ρατσισμός που υπέστησαν οι Αλβανοί από ένα μεγάλο κομμάτι των ντόπιων κατοίκων, «οι οποίοι μας αντιμετώπιζαν σαν εγκληματίες και σαν δούλους», σύμφωνα με τον Μπελούλ. Ρωτώντας τον για το εάν τα πράγματα άλλαξαν, ο Μπελούν αναφέρει ότι μετά το 2000, όντως η κατάσταση βελτιώθηκε αρκετά, καθώς ο ίδιος βρήκε μόνιμη δουλειά, ως υδραυλικός σε μία εταιρία. Σε αυτό βοήθησε σαφώς η κρατική αναγνώριση και η εξασφάλιση της άδειας διαμονής, η οποία όπως

υποστηρίζει ο συνεντευξιαζόμενος μας έλυσε τα χέρια, καθώς δεν κρυβόμασταν από την αστυνομία, ούτε είχαμε πλέον τον φρικτό φόβο της απέλασης.

Επιπλέον, τομή για την βελτίωση της ζωής του Μπελούλ ήταν ο γάμος του και η έλευση των δύο παιδιών του, τα οποία άλλαξαν ριζικά την ζωή του. Το προαναφερθέν αποτυπώνεται και σε οικονομικό επίπεδο, καθώς η γυναίκα του Μπελούλ ενίσχυε τον «προϋπολογισμό» της οικογένειας, διότι εργαζόταν ως οικιακή εργάτρια. Όμως, παρόλο που η ζωή του Μπελούλ δεν ήταν σε μια διαρκή περιπλάνηση όπως την δεκαετία του 1990, υπήρχε ακόμη ακραία εκμετάλλευση, καθώς η εργοδοτική αυθαιρεσία κατά των μεταναστών ήταν μία ωμή πραγματικότητα, ενώ οι ρατσιστικές συμπεριφορές δεν είχαν πάψει να υπάρχουν. Όμως σε σχέση με την πλανόδια και ρευστή ζωή της πρώτης φάσης, όντως όπως λέει ο Μπελούλ τα πράγματα είχαν βελτιωθεί. Το σημαντικότερο είναι ότι νοίκιασε ένα σταθερό σπίτι, όπου έμενε πλέον με την οικογένεια του, και ζούσε υπό υγιείς συνθήκες. Τα πράγματα όμως άλλαξαν για τον Μπελούλ μετά την κρίση που ξέσπασε μετά το 2010. Εκείνη την εποχή όπου η κρίση αύξησε την ανεργία σε τεράστια ποσοστά, ο Μπελούλ απολύθηκε από την εταιρία που δούλευε για δέκα χρόνια, με αποτέλεσμα η ανασφάλεια να αρχίζει να τον κυριεύει ξανά.

Πλέον, τα τελευταία τέσσερα χρόνια ο Μπελούλ είναι άνεργος, με την έννοια ότι δεν δουλεύει καθημερινά. Πλέον, μετά από τόσα χρόνια στην Ελλάδα βγάζει κάποια μεροκάματα τον μήνα, διότι έχει κάποιους πελάτες μετά από τόσα χρόνια διαβίωσης στο κέντρο της Αθήνας. Τις υπόλοιπες μέρες βγαίνει κατά κύριο λόγο στα καφενεία όπου μαζεύονται κι άλλοι άνθρωποι άνεργοι, μήπως κάποιος ντόπιος η άλλος μετανάστης έχει να του προτείνει κάποια δουλειά για μεροκάματο. Συνομιλώντας για την σύγκριση της σημερινής τους ζωής με την πλανόδια ζωή της δεκαετίας του 1990, ο Μπελούλ, αναφέρει, ότι μπορεί τώρα να είναι σε μία διαρκή ανασφάλεια και άγχος για το πώς θα τα βγάλει πέρα, αλλά η κατάσταση δεν είναι ίδια με τα πρώτα χρόνια παραμονής του στην Ελλάδα. Τότε όπως λέει δεν ξέραμε εάν θα έχουμε ένα πιάτο φαΐ, ενώ τώρα τουλάχιστον με την τεράστια βοήθεια της γυναίκας του, αλλά και κάποια μεροκάματα που βγάζει ο ίδιος μπορεί να αναπαραχθεί υλικά. Αυτό όμως που κάνει μεγάλη εντύπωση στον Μπελούλ, είναι ότι στην σημερινή κατάσταση ανασφάλειας και αβεβαιότητας δεν βρίσκονται μόνο οι μετανάστες, αλλά σε πολύ μεγάλο βαθμό και ντόπιος πληθυσμός, ο οποίος ψάχνει ένα μεροκάματο για να επιβιώσει. Το προαναφερθέν κατά τον Μπελούλ δεν υπήρχε με τέτοια ένταση στην

πρώτη φάση της παραμονής του στην Ελλάδα, όμως τώρα παρατηρούμε ότι τα μέτρα λιτότητας και υποβάθμισης της εργασίας, έχουν διευρύνει την εκμετάλλευση και σε όλα στρώματα της κοινωνίας, πέρα από τους μετανάστες.

2^η Συνέντευξη

Η δεύτερη συνέντευξη διεξήχθη σε ένα καφενείο στην Ομόνοια, όπου υπήρχαν αρκετοί μετανάστες που έψαχναν για ένα μεροκάματο. Πιο συγκεκριμένα, στην δεύτερη συνέντευξη συμμετείχε ο σαρανταπεντάχρονος Αγκίμ, οποίος ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το μακρινό 1994. Ο βασικός λόγος για τον οποίον μετανάστευσε στην Ελλάδα και ο Αγκίμ, ήταν η οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση που επικρατούσε στην Αλβανία, μετά την κατάρρευση του συστήματος Χότζα. Ο Αγκίμ ήταν το μεγαλύτερο παιδί της οικογένειας και έπρεπε να πάρει την ευθύνη να μεταναστεύσει για ένα πιο ευοίωνο μέλλον για αυτόν και τους δικούς του ανθρώπους. Σε ότι αφορά τον ερχομό του στην Ελλάδα, ο Αγκίμ αναφέρει ότι ήρθε και αυτός όπως και στην περίπτωση του Μπελούλ με τα πόδια κάτω από συνθήκες που κινδύνευε η ίδια του η ζωή. Πιο συγκεκριμένα, τις ημέρες που περπατούσε ο Αγκίμ με άλλους 8 συγχωριανούς του ξέμειναν σε ένα χώρο ξένο για αυτούς από τρόφιμα, με αποτέλεσμα η πείνα να τους εξαθλιώνει. Όμως ευτυχώς, σε κάποιο χωριό του οποίου το όνομα δεν ξέρει επειδή δεν γνώριζε ελληνικά, ντόπιοι πολίτες τους βοήθησαν, δίνοντάς τους τροφή και κουβέρτες για να σκεπαστούν το βράδυ, γλιτώνοντας του σε ένα βαθμό από την παγωνιά και την ψύχρα. Η κίνηση αυτή των ντόπιων πολιτών έχει στιγματίσει τον Αγκίμ, ο οποίος θα ευγνωμονεί όπως ο ίδιος λέει αυτούς τους ανθρώπους όλη του τη ζωή.

Η πρώτη περιοχή όπου εγκαταστάθηκε ο Αγκίμ ήταν η Άρτα, όπου στην πλατεία δίχως να ξέρουν να συνεννοούνται ντόπιοι εργοδότες τους «μάζευαν», όπως λέει και τους απασχολούσαν σε αγροτικές δραστηριότητες. Η ανταμοιβή τους ήταν ως επί το πλείστον η εξασφάλιση ενός πιάτου φαγητού και μία αποθήκη όπου στοιβάζονταν 9 άτομα, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες. Οι δυσκολίες ήταν φρικτές, καθώς δεν ήξεραν να συνεννοούνται λόγω της άγνοιας ης ελληνικής γλώσσας, ενώ ταυτόχρονα ήταν θύματα των ντόπιων εργοδοτών, οι οποίοι δεν τους πλήρωναν. Ως μέσο νομιμοποίησης της μη καταβολής των δεδουλευμένων, τους απειλούσαν με την λέξη

αστυνομία, όπου ήταν από τις πρώτες ελληνικές λέξεις που έμαθαν οι μετανάστες και τους προκαλούσε τρόμο.

Όμως μετά από δύο χρόνια εξαθλίωσης και περιθωριοποίησης, ο Αγκίμ αποφάσισε να μετακινηθεί στην Αθήνα, καθώς όντας πρωτεύουσα της Ελλάδας και μεγάλη πόλη, θεωρούσε ότι θα είχε περισσότερες πιθανότητες να ζήσει αξιοπρεπώς. Έτσι λοιπόν το 1996 μετακινήθηκε στο κέντρο της Αθήνας, και πιο συγκεκριμένα, στον Κολωνό. Τα πράγματα όμως όπως ο ίδιος λέει δεν ήταν έτσι όπως τα περίμενε, καθώς στην Αθήνα, η περιθωριοποίηση και η αποξένωση σου κατέστρεφε την αξιοπρέπεια. Τουλάχιστον, όπως ο Αγκίμ λέει στο χωριό σου έδιναν ένα πιάτο φαγητό, εν αντιθέσει με την Αθήνα, όπου σε αντιμετώπιζαν σαν «ζώο». Στην Αθήνα έμεναν ομαδικά με 10 άλλους Αλβανούς σε οικήματα τα οποία σου «αμαύρωναν την ψυχή» όπως χαρακτηριστικά, λέει. Προσωπικός χρόνος δεν υπήρχε καθόλου, καθώς όλες οι δραστηριότητες κινούνταν για την εξασφάλιση ενός κομματιού ψωμιού. Στην πλατεία στην Ομόνοια, όπως λέει ο Αγκίμ ήμασταν αθέατοι και απαρατήρητοι, και οι ντόπιοι μας αντιμετώπιζαν με απάνθρωπο τρόπο. Όλα έδειχναν από την αρχή ότι η Αθήνα όχι μόνο δεν ήταν μία φιλόξενη πόλη όπως νομίζαμε πριν εγκατασταθούμε λέει ο Αγκίμ, αντιθέτως από τους χώρους διαμονής μέχρι την πλατεία και την αντιμετώπιση από τα «αφεντικά», τα πάντα έδειχναν ότι η μοίρα μας ήταν στο περιθώριο της κοινωνίας. Η μόνη παρηγοριά για τον ίδιο ήταν οι σκέψεις για τους δικούς του ανθρώπους, οι οποίοι είχαν εναποθέσει όλες τους τις ελπίδες για επιβίωση σε αυτόν. Τα πράγματα άρχιζαν να αλλάζουν από την στιγμή που έμαθε καλά ελληνικά, και άρχιζε να συνεννοείται με τον εξωτερικό κόσμο, ο οποίος μέχρι εκείνη την στιγμή ήταν ολοκληρωτικά ξένος και εχθρικός.

Επιπλέον τομή ήταν η διασφάλιση της άδειας διαμονής, η οποία απελευθέρωσε τον Αγκίμ από τον μεγαλύτερο του τρόμο, που ήταν η απέλαση. Με τα προαναφερθέντα, η ζωή του βελτιωνόταν με τάχιστους ρυθμούς, καθώς ο ίδιος ήταν οικοδόμος και εκείνη την εποχή άρχιζε να βγάζει αρκετά χρήματα ώστε να ζει αξιοπρεπώς, χωρίς περιττές σπατάλες, αλλά και να βοηθάει την οικογένεια του πίσω στην Αλβανία. Το 2003, όπου η ζωή του Αγκίμ είχε μπει σε μία σειρά, παντρεύεται, και έπειτα από δυο χρόνια ήρθε και η γυναίκα στην Ελλάδα. Τότε, όπως λέει ο συνεντευξιαζόμενος ήταν η καλύτερη περίοδος στην Ελλάδα, διότι είχε ένα σταθερό επαγγελματικό προσδιορισμό, ενώ παράλληλα η γυναίκα του ασχολούνταν με οικιακές εργασίες. Αυτόν τον βοήθησε πάρα πολύ διότι είχε ένα σταθερό ιδιωτικό βίο πέρα από το

επαγγελματικό, και σαφώς σπιτικό φαγητό, όπως λέει χαμογελώντας. Όμως, ο Αγκίμ υπέπεσε πάλι στην πλανόδια εργασία το 2012, καθώς η κρίση χτύπησε με σκληρό τρόπο την οικοδομή, όπως λέει. Τότε, πάλι τα σύννεφα της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας άρχισαν πάλι να πυκνώνουν με αποτέλεσμα η καθημερινότητα του να διαρραγεί. Πλέον, δεν δουλεύει κάθε μέρα όπως την δεκαετία του 2000 και το άγχος για μέλλον της οικογένειας του αλλά κυρίως του παιδιού του μεγαλώνει συνεχώς. Τώρα πλέον, κάνει πολύ λίγα μεροκάματα τον μήνα, με αποτέλεσμα να τα βγάζει πολύ δύσκολα πέρα. Τις μέρες που δεν εργάζεται περιπλανιέται στο κέντρο της Αθήνας και σε καφενεία γύρω από την Ομόνοια, και είναι αναγκασμένος να κάνει οποιαδήποτε χειρωνακτική δουλειά, με σκοπό να εξασφαλίσει την επιβίωση της οικογένειας του.

Επιπροσθέτως, όπως τονίζει ο Αγκίμ τα μεροκάματα, πέρα από ότι είναι λιγότερα, έχουν πέσει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, με αποτέλεσμα να σκέφτεται πολύ σοβαρά να επιστρέψει στην πίσω στην Αλβανία. Η βασική του ανησυχία είναι το μέλλον του παιδιού, το οποίο έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, και μία επιστροφή στην Αλβανία θα κάνει δυσοίωνα το μέλλον του.

Βεβαίως, όπως παρατηρεί ο Αγκίμ, η κατάσταση του δεν είναι όπως την δεκαετία του 1990, όπου ήταν ένας αθέατος άνθρωπος, αλλά πάλι ζωή του είναι σε μία συνεχή διακινδύνευση για το παρόν και το μέλλον. Μάλιστα, παρατηρεί ότι την χειρότερη κατάσταση δεν την βιώνουν πλέον οι μετανάστες αλβανικής καταγωγής, αλλά άνθρωποι που έχουν έρθει από την Ασία και την Αφρική, των οποίων η καθημερινότητα θυμίζει όπως λέει τα πρώτα του χρόνια στην Ελλάδα.

3^η Συνέντευξη

Η τρίτη και τελευταία συνέντευξη διεξήχθη σε ένα περίπτερο στην Ομόνοια, όπου ο πενήντάχρονος Ναμίκ μιλούσε με άλλους συμπατριώτες του. Ο Ναμίκ ήρθε στην Ελλάδα το 1997, όπου η οικονομική κρίση με τις πυραμίδες στην Αλβανία τον ανάγκασε να κυνηγήσει το μέλλον του στην Ελλάδα. Όταν ήρθε είχε ήδη δύο παιδιά και την οικογένεια του την άφησε πίσω. Οι συνθήκες που επικρατούσαν τα πρώτα χρόνια ήταν όπως λέει ο ίδιος χειρότερες από ότι μπορεί να φανταστεί κανείς.

Όταν εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, από τις πρώτες ώρες αντιλήφθηκε ότι αυτή η πόλη είναι ψυχρή και αφιλόξενη για οποιονδήποτε ξένο. Εάν και έμενε στο ίδιο

οίκημα με άλλα τέσσερα άτομα, αισθανόταν όπως λέει απέραντη μοναξιά, καθώς η πείνα σε έκανε «θηρίο» όπως λέει. Η πλατεία όπου πήγαιναν οι μετανάστες να βρουν δουλειά ήταν αφόρητη, καθώς οι ντόπιοι τους αντιμετώπιζαν λες και δεν υπήρχαν στον χώρο. Αυτό που του έκανε εντύπωση είναι το πόσο ψυχροί και εχθρικοί μπορεί να γίνουν οι άνθρωποι με τους συνανθρώπους τους. Το προαναφερθέν το παρατηρούσε και στην κοινότητα των Αλβανών όπου σε μεγάλο βαθμό επικρατούσε ο ανταγωνισμός και φθόνος για οποιονδήποτε προκόβει. Η αβεβαιότητα όπως λέει ο Ναμίκ σε σκοτώνει μέρα με την μέρα. Ακόμη και στον ύπνο μου, όπως λέει ,δεν μπορούσα να ηρεμήσω, καθώς το άγχος της επιβίωσης τον κυρίευε. Η πλανόδια ζωή είναι ότι χειρότερο μπορεί να βιώσει ένας άνθρωπος, λέει ο συνεντευξιαζόμενος, καθώς σιχαίνεσαι τον ίδιο σου τον εαυτό και την μοίρα που σε καταδικάζει στην δυστυχία. Όμως όπως λέει ο ίδιος ο δρόμος προς την δυστυχία ήταν μονόδρομος, καθώς είχε να θρέψει τρία στόματα πίσω στην Αλβανία. Η ανέχεια σταμάτησε όταν άρχισε να κοινωνικοποιείται μετά τα πρώτα τρία χρόνια, όπου μπορούσε να μιλάει ελληνικά. Τότε βρήκε και μια σταθερότητα στο επίπεδο της δουλειάς καθώς, είχε καθημερινά δουλειά ως μπογιατζής, το οποίο του εξασφάλιζε αρκετά καλά χρήματα για εκείνη την εποχή, ώστε να ζει αξιοπρεπώς και να στέλνει χρήματα και στην οικογένεια του. Τότε το 2000 νοίκιασε σπίτι με τον αδερφό του και έφυγε από την απάνθρωπη κατάσταση που ζούσε πριν. Πλέον η ζωή του όπως λέει αποκτάει μια σταθερότητα σε όλα τα επίπεδα, με αποτέλεσμα μετά από χρόνια ανασφάλειας να ζει με χαλαρότερους ρυθμούς. Έτσι αφού τα πράγματα πήγαιναν καλύτερα αποφάσισε να φέρει και την οικογένεια του στην Ελλάδα, με σκοπό να έχει τα αγαπημένα του πρόσωπα κοντά.

Τελικά το 2004 η οικογένεια του εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, με αποτέλεσμα για πρώτη φορά στην ζωή του όπως λέει ο ίδιος ο Ναμίκ, να είναι χαρούμενος και ευτυχισμένος. Μάλιστα η γυναίκα του βρήκε σύντομα δουλειά ως οικιακή βοηθός, καθώς τα δύο τους παιδιά ήταν αρκετά μεγάλα σε ηλικία ώστε να μπορούν να μένουν μόνα τους στο σπίτι. Στο μυαλό του Ναμίκ, η πλανόδια ζωή και η αβεβαιότητα ήταν πια παρελθόν, καθώς όλα τα πράγματα στην ζωή του είχαν μπει σε μία σειρά.

Όμως η αναπάντεχη κρίση του 2009 όπως λέει ο Ναμίκ κατέστρεψε την σταθερότητα που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια, καθώς οι δουλειές δεν πήγαιναν καλά, ενώ και τα λεφτά που έπαιρνε δεν είχαν καμία σχέση με την προηγούμενη δεκαετία. Πλέον όντας πενήντα χρονών κάνει πολύ λίγα μεροκάματα τον μήνα, με

αποτέλεσμα ο φόβος της «πλατείας» να τον κυριεύει. Το καλό για τον Ναμίκ, είναι ότι δουλεύει ακόμη η γυναίκα του και τα παιδιά του, με αποτέλεσμα να μην έχει τουλάχιστον πρόβλημα επιβίωσης. Όμως το χειρότερο συναίσθημα σε αυτήν ηλικία είναι ότι νιώθει ανήμπορος να βοηθήσει την οικογένεια του και πολλές φορές νιώθει άσχημα, διότι δεν θέλει να είναι «βάρος» στα παιδιά του. Για αυτόν τον λόγο μιάς και τα παιδιά του είναι αρκετά μεγάλα ώστε να τα βγάζουν μόνα του πέρα οικονομικά, σκέφτεται όπως λέει να επιστρέψει πίσω στην Αλβανία, ώστε να ασχοληθεί στο χωριό του αγροτικές δραστηριότητες. Συγκριτικά, με την πρώτη και πιο άθλια πενταετία της ζωής του, στο Ναμίκ κάνει εντύπωση ότι πλέον οι πλανόδιοι πολλαπλασιάζονται κατά την διάρκεια της κρίσης, ανεξαρτήτως μάλιστα καταγωγής.

Συμπεράσματα

Από τις θεωρητικές προσεγγίσεις μέχρι τις συνεντεύξεις των ίδιων των μεταναστών, γίνεται πλήρως κατανοητό ότι οι μετανάστες αλβανικής καταγωγής που μελετήσαμε στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν για πολλά χρόνια άνθρωποι που ήταν κοινωνικά και φυλετικά περιθωριοποιημένοι, με αποτέλεσμα να ζουν κάτω από πολύ σκληρές και αδιανόητες για τα «δυτικά» πρότυπα συνθήκες. Στη σημερινή εποχή όπου τα παιδιά της πρώτης γενιάς μεταναστών αλβανικής καταγωγής έχουν πολύ περισσότερα δικαιώματα από τους γονείς τους, παρατηρούμε, ότι η φυλετική και κοινωνική περιθωριοποίηση μετατοπίζεται σε μετανάστες κυρίως αφρικανικής ή ασιατικής καταγωγής και βεβαίως στους πρόσφυγες. Ο καπιταλισμός αποδεικνύει για άλλη μία φορά στην ιστορία του ότι ο μοναδικός νόμος είναι η εμπορευματοποίηση των πάντων, με μοναδικό σκοπό την διεύρυνση των κερδών για μία μικρή μειοψηφία. Το κοινωνικό και φυλετικό περιθώριο δημιουργεί φθηνά εργατικά χέρια και ανθρώπους που βυθίζονται στην αδήριτη αναγκαιότητα της υλικής αναπαραγωγής. Επιπλέον, από την θεωρητική αναδρομή αλλά κυρίως από τις συνεντεύξεις γίνεται κατανοητό ότι η πλανόδια εργασία, διαμελίζει και πολυκατακερματίζει την προσωπικότητα των ανθρώπων, οι οποίοι είναι περιθωριοποιημένοι και βυθισμένοι σε μία συνεχή εικοσιτετράωρη διακινδύνευση. Επιπλέον, ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα που εξήχθη από τις συνεντεύξεις είναι ότι πλέον στην σημερινή εποχή οι πλανόδιοι άνθρωποι πολλαπλασιάζονται, καθώς η ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού και των πολιτικών λιτότητας έχει οδηγήσει χιλιάδες ανθρώπους στην πλανόδια ζωή, από όλες τις εθνικότητες. Όμως το προαναφερθέν γίνεται με διαβαθμίσεις καθώς οι μετανάστες και τα πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα αποτελούν τα πρώτα θύματα που υποπέφτουν στην ανασφάλεια και στην αποξένωση, που όπως έγραφε ο Ένγκελς «απανθρωποποιούν» τον άνθρωπο.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Agamben, G. (2013). *Η κατάσταση εξαίρεσης* (μτφρ., Οικονομίδου Μαρία). Αθήνα: Πατάκη

Βαΐου. Ντ., Καλαντίδης Α. (επιμ. Μ. Σπυριδάκης). (2009). *Πόλεις των «άλλων»*. Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου, στο *Χωρικοί μετασχηματισμοί και κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Νήσος

Βαΐου, Ν. κ.α., (2007). *Διάπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη*. Μετανάστριες και ντόπιες στις γειτονιές της Αθήνας. Αθήνα: ΕΜΠ – Σχολή Αρχιτεκτόνων. Τομέας πολεοδομίας και χωροταξίας

David, H. (2013) *Νεοφιλελευθερισμός- ιστορία και Παρόν*, (Μτφρ. Αριάδνη Αλαβάνου) Αθήνα: Καστανιώτη

Ένγκελς, Φ., (1997) *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*. (Μτφρ. Λ. Αποστόλου) Αθήνα: Μπαϋρον

Σταυρίδης, Σ. (2010). *Μετέωροι χώροι της Ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Μαλούτας, Θ. (2009) *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

Mason, J. (2003). “Η Διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας”. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαρξ, Κ. *Το Κεφάλαιο Τόμος 1^{ος}* (2002). (Μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομάτης). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Σκουτερόπουλος, Μ. Ν. (2014). *Τι είναι Διαφωτισμός*, (μτφρ.). Αθήνα Κριτική

Μπεκ, Ο. (2015) *Κοινωνία της διακινδύνευσης* (Επιμ.: Ν. Πατινιώτης) Αθήνα: Πεδίο

Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.

Kafka, F. (2009) *Η Δίκη*: (μτφρ. Κοτζιάς Αλέξανδρος) Αθήνα: Κέδρος

Watson, Tony J.(2005). *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*' (επιμ. Ψημμένος Ιορδάνης) Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Ψημμένος, Ιορδάνης, (2004). *Μετανάστευση Από Τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός Στην Αθήνα*. Αθήνα: Παπαζήση

Ψημμένος, Ιορδάνης, (1999). *Μετανάστευση και εργασία στην Ευρώπη, η δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων*. Αθήνα: ΕΚΠΑ

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Mayhew, Henry, (2010). *London Labour and London Poor a selected edition- Robert Douglas-Fairhurst*, Oxford university press

Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. USA

